

TÓZSA-RIGÓ ATTILA

A POZSONYI VÁROSVEZETŐ ELIT POLITIKAI, ROKONI ÉS LAKÓHELYI HÁLÓZATA¹

A történeti hálózat kutatás (*Historical Network Research; historische Netzwerkforschung*) lehetőséget nyújt arra, hogy a társadalom térbeli vetületét összekapcsoljuk a korabeli személyek között létesült személyes interakciók vizsgálatával. Ilyen módon a klasszikus térbeli topográfia kibővíthető, más megközelítésből az elméleti struktúrákat több síkon is gyakorlati manifesztálódásukban tudjuk értelmezni, azaz nemcsak a fizikai értelemben vett térhasználat vizsgálható, hanem a személyes kapcsolati hálózatokon keresztül egyfajta virtuális tér is leírható. Hangsúlyozandó, hogy a virtuális tér létrejötté valós emberi kapcsolatokon alapul, a történeti korokban létező mindenkori emberek gondolkodásában szintén létezett ez a hálózati struktúra. Történeti közhelyként lehet említeni, hogy a rokon és lakóhelyi kapcsolatok alapvetően befolyásolták a korabeli közösségek mindennapjait, s a társadalmi státuszról függően ugyancsak meghatározóak voltak a további (például politikai vagy gazdasági alapon szerveződő) kapcsolati hálózatok. A szűken értelmezett várostopográfia tehát kibővíthető a — részben — a természettudományok és a szociológia területéről átvett módszertannal. A fent leírtakhoz képest a történeti hálózat kutatásban az jelenti az alapvető nehézséget, hogy a hálózatok vizsgálata — hasonlóan szinte minden más történeti elemzéshez — ki van szolgáltatva a források nyújtotta korlátoknak.

A fizikai és az említett virtuális hálózat egy városi közösség vizsgálata során elsősorban olyan esetekben kapcsolható össze, ahol — a megfelelő forrásbázisnak köszönhetően — egy politikai, rokon, gazdasági, vagy foglalkozási hálózatot alkotó csoport lakóhelyi környezetét is elemezni tudjuk. Jelen tanulmányban a pozsonyi városvezető elit csoportjainak a politikai és — kisebb hangsúllyal — a rokon és lakóhelyi hálózatát vizsgálom a XV–XVI. század fordulóján, valamint

1 Terminológiai szempontból helyesebb lenne, ha a címben szereplő városvezető elit helyett a politikai elit kifejezés szerepelne. Mivel azonban a későbbiekben a városvezető grémiumban vállalt (politikai) tisztségeken alapuló csoportkohéziót kívánom vizsgálni, így a cím első részében stilisztikai okból ki kellett váltanom a politikai jelzöt.

a XVI. század első felében.² Első lépésként azokat a kritériumokat fogom vázolni, amelyek alapján a vizsgált csoportra ráépíthetünk egy hálózatot.

A XVI. századi Pozsony forrásadottságai kiváló lehetőséget nyújtanak arra, hogy részletesen vizsgáljuk a politikai elit kapcsolati hálózatát. Az elemzés alapját egy 2007-ben megjelent tanulmányom archontológiai és prozopográfiai adatbázisa szolgáltatta és az annak keretében publikált információs bázis újabb szempontú elemzésén nyugszik.³ Alapul. Módszertani megközelítésből jelen munka elsődleges kérdésfeltevése, hogy mennyiben alkalmazható a történeti hálózat kutatás eszköztárával az adott téma feldolgozása során, illetve mennyiben hangolható össze ez az eszköztár a hagyományos történeti vizsgálatok eszköztárával. Vizsgálatom során a politikai hálózat szereplői közötti kapcsolat azon alapul, hogy a két személy egyazon hivatali évben egyszerre töltötte be a bírói, illetve a polgármesteri pozíciót, tetszőleges variációban.

I. A városvezető elit politikai hálózata, egy lehetséges kutatás-módszertani megközelítés

A politikai kapcsolatokon alapuló hálózat vizsgálatánál előljáróban definiálnunk kell, hogy a városi társadalom mely csoportját határozzuk meg politikai vagy városvezető elitként. Röviden összefoglalva azokat a személyeket soroltam ebbe az elitcsoportba, akik legalább egy hivatali évben tagjai voltak a belső tanácsnak, másként az *esküdt polgárok* körének.⁴

2 A lakóhelyi hálózat vizsgálata itt még inkább csak betekintésszerűen valósul meg a három hálózat lehetséges kapcsolódási pontjain keresztül. A lakóhelyi hálózat kiterjedt elemzését egy a közeljövőben elkészülő tanulmányomban tervezem publikálni. A téma sajátosságából eredően ezt a hálózattípust vizuálisan is meg kell jeleníteni, a város térképére vetítve, összekapcsolva ezáltal a klasszikus várostopográfiát a hálózati topológiával. A lakóhelyi hálózat részletes elemzése, illetve említett ábrázolása azonban szétfeszítette volna a jelen tanulmány kereteit és megbontotta volna tematikai egységét.

3 *Tózsza-Rigó Attila: A pozsonyi politikai elit.* In: *Fons*. 14. (2007) 2. sz. 187–277. p. (A továbbiakban: *Tózsza-Rigó*, 2007.)

4 Az esküdt polgárokat minden év Szt. György napján választották meg, így egy hivatali év pontosan egy naptári év április 24-től a következő naptári év április 24-ig tartott. A belső tanács szerepéhez, a belső és a külső tanács viszonyához: *Tózsza-Rigó*, 2007. 209–211. p. Kérdéses azok besorolása, akik néhány évben a kamarási tisztséget töltötték be, de nem voltak esküdt polgárok. Összesen tíz ilyen személyt ismerünk. Ezek közül heten a választott polgárok, másként *genanten* (a külső tanács tagjai) között is feltűnnek. Esetükben a külső tanácsi tagság erősít meg

Az ily módon definiált politikai elit kapcsolati hálózatához kézenfekvő megoldásként mutatkozna, hogy a személyek közötti kapcsolatokat annak alapján állítsuk fel, ha egy polgár részt vett egy másik polgárral ugyanabban a hivatali évben a belső tanácsban. Egy ilyen széleskörű elemzés azonban szétfeszítené a tanulmány kereteit és a vizuális megjelenítés, a kapcsolati hálót ábrázoló ágrajzok is csak nagy nehézségekkel lennének kivitelezhetők. A nevek és még inkább a közöttük meghúzható kapcsolatok nagy száma miatt kérdéses lenne tehát a szemléltethetőség. A méretek érzékeltetéséhez megjegyezhető, hogy 1497/98 és 1560/61 között 620 esetben sikerült azonosítanom a vizsgált tisztségeket. Ezek a pozíciók a 64 évben 88 személy között oszlottak meg. A vizsgált halmazban egy polgárnak — leszámítva a belső tanácsba be nem került tíz kamarást — legalább 11 kapcsolata állítható fel. Mindennek tekintetében szűkíteni kellett a vizsgált személyek halmazát. A politikai kapcsolatok bemutatásánál tehát azokra a személyekre szorítokozom, akik legalább egyszer bírói vagy polgármesteri tisztséget töltöttek be.⁵

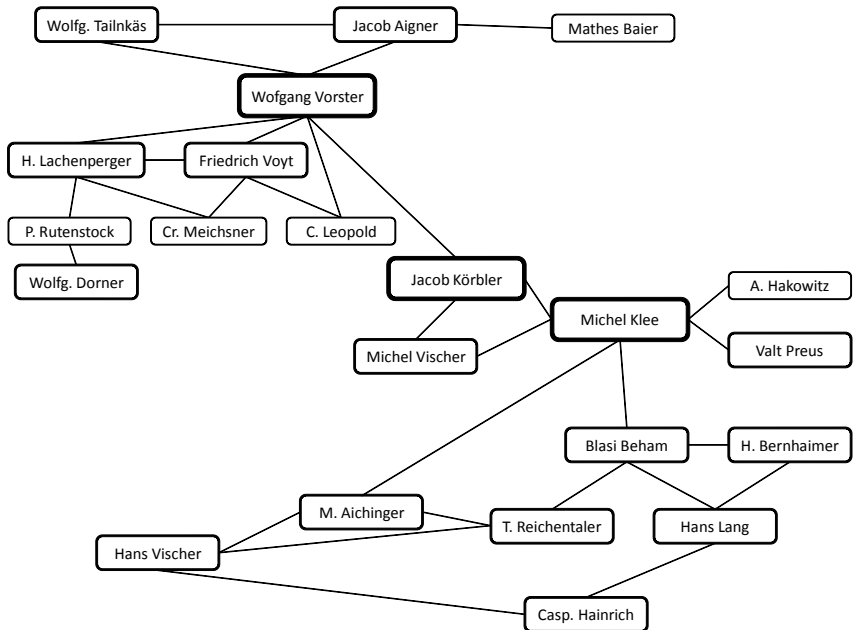
Az 1497/98 – 1560/61 közötti időszakban 22 személy között oszlott meg a két legmagasabb tisztség.⁶ Az így kialakuló hálózati topológiában a 22 polgár alkotta csoporton belül azon személyek között húzható meg kapcsolat, akik ugyanabban az évben töltötték be a bírói és a polgármesteri tisztséget. Az így kapott kapcsolati hálózatot az alábbi ábra szemlélteti.

abban, hogy őket is a politikai elithez soroljuk. Három olyan kamarást ismerünk a negyvenes-ötvenes évekből, akik még a külső tanácsba sem kerültek be. Ezeknél a személyeknél az a tény játszott mérvadó szerepet, hogy éppen a negyvenes évektől tapasztalható, hogy az addigiakkal ellentétben már nem a *genanten* felsorolásánál, hanem az esküdt polgárok között említik a kamarást, a városi pénzügyeket felügyelő tisztség presztízs-emelkedésével együtt nyilvánvalóan egyre jelentősebb befolyást tulajdoníthatunk a kamarásoknak.

- 5 Hangsúlyozandó, hogy ezt a csoportot nem azonosítom a legszűkebb elitel. Az eliten belüli további hatalmi koncentráció megítélésem szerint általában a belső tanácsban és nem a két csúcspozícióban eltöltött hivatali évek száma alapján vizsgálható. Ehhez a kérdéskörhöz részletesen: *Tózsá-Rigó, 2007.* 215–224. p.
- 6 A fent vázolt politikai kapcsolatokon alapuló hálózat vizsgálatokor figyelmen kívül hagytam azokat a személyeket, akik a vizsgált időszakban szerepeltek a belső tanácsban, azonban bírói vagy polgármesteri címet 1497 előtt, vagy 1561 után nyertek el.

I/1. sz. ábra

Politikai hálózat a bírói és polgármesteri tisztségeik alapján

Jelmagyarázat:

- Wofgang Vorster A politikai elit kiemelkedő személyiségei a korszakban
- Jacob Aigner Egy generáció / hatalmi csoport meghatározó személyisége
- C. Leopold A csúcspozíciót elért politikai szereplők között kevésbé jelentős személyek

———— A személyek közötti kapcsolat: a két személy egyazon hivatali évben egyszerre töltötte be a bírói, illetve a polgármesteri pozíciót, tetszőleges variációban.

Az ábra függőleges eloszlása csak hozzávetőlegesen követi a vizsgált korszak kronológiai rendjét, azaz a függőleges eloszlás (megjelenítési nehézségek miatt) nem mutatja a személyes politikai pályák kronológiai sorrendjét.

Rövidített keresztnevek feloldásához ld. I/2. sz. ábrát.

A történeti hálózat kutatás csak akkor szolgál valódi előnyökkel, ha értelmezni tudjuk a rendszerben ábrázolt kapcsolati hálózatot, azaz meg tudjuk tölteni tartalommal a hálózati ábrákat. Ebben a tekintetben az itt felállított hálózat két szempontból vizsgálható. A hálózat kutatásnak általában egyik fontos eleme a középpontok szerepének az elemzése. Esetünkben azok a személyek minősülnek középpontnak, akiknek a fent vázolt hálózatban nagyszámú kapcsolatuk van. Ez pusztán kvantitatív értelemben azt jelenthetné, hogy a nagyszámú kapcsolattal rendelkező személyek sokszor voltak a városvezetés valamelyik csúcspozíciójában. Ebből azonban még nem következik kizárólagosan, hogy valóban ezek a polgárok voltak a pozsonyi politikai elit legjelentősebb személyiségei. Amint azt később látni fogjuk, a politikai kapcsolatok hálózatában középpontként megjelenő polgároknak az elitben betöltött valós helyzetét mindenképpen kibővítve érdemes vizsgálni, azaz vizsgálni kell az egyes személyek teljes pályáját és lehetőség szerint más jellegű kapcsolatrendszerét is. Ezzel arra is választ kapunk, hogy milyen biztonsággal használható a hálózat kutatás eszköztára a késő középkori és a kora újkor polgárság hasonló jellegű vizsgálataihoz.

Elsőként érdemes számszerűleg vázolni, hogy a vizsgált elites csoportban az egyes személyekhez milyen mennyiségű kapcsolat rendelhető hozzá. A hálózati kapcsolatok számát össze kell vetni a személyes pályákkal, itt egyelőre csak azt kiemelve, hogy az illető hány hivatali évet töltött a belső tanácsban.

I/2. sz. ábra

A bíró-polgármester kapcsolatok száma; a belső tanácsban töltött hivatali évek; városvezetésben töltött időszak

Név	Hálózati kapcsolatok	Hivatali évek a belső tanácsban	Időszak*
Tailnkás, Wolfgang	2	10	1491–1508
Lachenperger, Hans	4	17	1491–1518
Baier, Mathes	1	2	1492–1502
Aigner, Jacob	3	13	1494–1508
Dorner, Wolfgang	1	15	1494–1522
Vorster, Wolfgang	6	24	1495–1529

Név	Hálózati kapcsolatok	Hivatali évek a belső tanácsban	Időszak*
Rutenstock, Pangraz	2	11	1501–1520
Leopold, Caspar	2	19	1502–1524
Meichsner, Michel	2	8	1503–1523
Voyt, Friedrich	4	8	1504–1520
Körbler, Jacob	3	31	1506–1546
Preus, Valt	1	23	1514–1560
Vischer, Michel	2	16	1516–1537
Klee, Michel	6	27	1520–1558
Hakowitz, Andre	1	6	1521–1537
Bernhaimer, Hans	2	18	1530–1548
Beham, Blasi	4	18	1530–1550
Lang, Hans	3	19	1540–1561
Reichentaler, Thomas	3	15	1542–1558
Vischer, Hans	3	16	1544–1568
Aichinger, Mert	3	12	1549–1564
Hainrich, Caspar	2	12	1549–1567

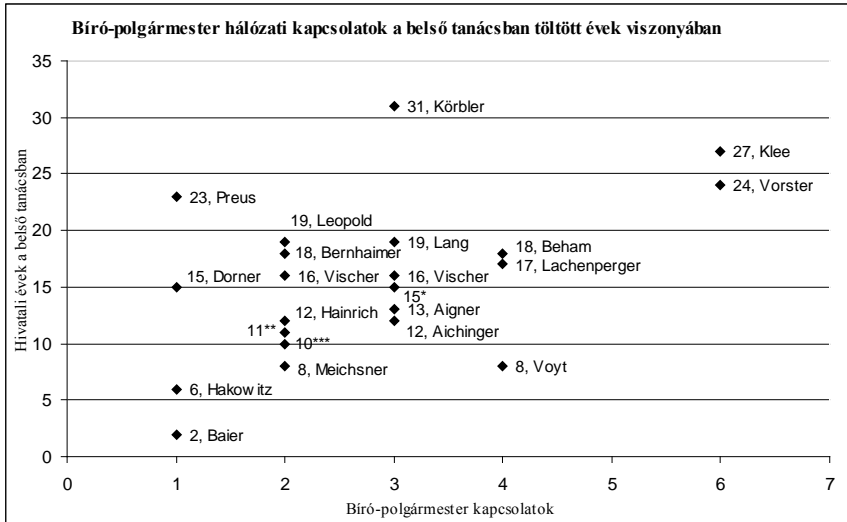
* A hivatali időszak itt a kamarási és a külső tanácsosi évekkel együtt értendő. A bizonytalansági faktor csökkentése végett a nyitó és záró éveknél a bizonytalan információkat nem vettem figyelembe.

Ily módon elemezhető, hogy van-e összefüggés a két adatsor között. Az összevetés két irányban is haszonnal járhat a kutatás számára. Elsődlegesen választ kapunk arra, hogy a hálózatelemzés szférájából átvett vizsgálati módszer ilyen szűk keretek között nyert eredményei értelmezhető-e önmagukban. Másrészt a két információs halmaz elemzéséből részben arra is választ kapunk, hogy a politikai elitben kiemelkedő szerepet betöltő polgárok számára a városvezetés két legfelső

pozíciója kiemelt jelentőséggel bír-e a politikai kapcsolatépítés szempontjából. A két információhalmaz összevetését az alábbi diagram szemlélteti:

I/3. sz. ábra

A bíró-polgármester kapcsolatok a belső tanácsban töltött évek függvényében

* Thomas Reichentaler

** Pangraz Rutenstock

*** Wolfgang Tailnkäs

A fenti ábrából leszűrhető, hogy az egy kapcsolattal rendelkező személyek esetében az esküdt tanácsosként eltöltött idő viszonylag nagy szórást mutat. Azoknál a szereplőknél, akiknél csak egy kapcsolatot lehet kimutatni, az alacsony szám abból a kézenfekvő tényből következik, hogy az illető polgár csak rövid időre került be valamelyik vezető pozícióba. Négyük közül Mathes Baier és Wolfgang Dorner egy évben volt bíró, Andre Hakowitzot pedig ugyancsak egy alkalommal választották meg polgármesterré. Valt Preus vezető tisztségei sem térnek el ettől jelentős mértékben: ő két alkalommal volt polgármester. Mindezzel összecseng az a tény, hogy Baier és Hakowitz esetében az összes hivatali év alacsony értéket mutat (ld. I/2. sz. ábra). Ezzel a politikai elit alsó, illetve alsó-

középrétegéhez sorolhatók.⁷ Feltűnő viszont, hogy Dorner és Preus esetében az alacsony kapcsolati érték mellett magas értéket találunk a hivatali éveknél. Előbbi 15 évben került be a grémiumba, ezzel az elit felső-középrétegéhez sorolható, Preus pedig kiemelkedően magas értékeivel azon öt személy közé tartozik, akiknek a belső tanácsban töltött éveik meghaladják a húszat. Pusztán a bíró-polgármesteri kapcsolatok hálózati rendszerében maradványok még megjegyezhető, hogy — amint azt az I/1. sz. ábra is jól szemlélteti — Preus egyetlen kapcsolódási pontja Michel (/Michael) Klee, aki viszont a hálózat egyik középpontjának tekinthető.⁸ Ez azonban ilyen szűk metszetenél nem ad magyarázatot a kérdéses anomáliára. Preus esetében lehetőség nyílik arra, hogy ne csak a politikai, hanem a személye köré felépíthető üzleti hálózatot is részletesen vizsgáljuk. Utóbbi elemzése bizonyos mértékig választ ad arra, hogy a vizsgált hálózati modellben Preus mellé rendelhető alacsony kapcsolati érték miért mutat anomáliát a belső tanácsban eltöltött évek magas számához képest (az összefüggések részletes tárgyalását ld. később a Körbler – Klee – Vischer – Preus csoportnál, II.2. alfejezet).

Az átlagosként definiálható tartományban (2–4 kapcsolat) az esküdt tanácsosi évek száma már jóval egyhangúbb képet mutat. Az itt megjelenő 16 személy kevés kivétellel a politikai elit felső-közép- (hat személy), illetve felső rétegéhez sorolható (8).⁹ Alapvetően azt feltételezhetnénk, hogy a bírói és polgármesteri posztra elsősorban a politikai eliten belül is jelentős személyek kerültek. Ennek fényében nem meglepő, hogy a két csúcspozíció alapján felállított kapcsolati hálózatban egynél nagyobb számú kapcsolatot jegyző személyek az átlagon felüli hivatali éveket felmutató csoport(ok)ból kerültek ki. A 2–4 kapcsolattal bíró személyek esetében tehát relevancia mutatkozik a hálózati adatok, valamint a korábban elemzett hivatali évek között.

A vizsgált tartományban két személy adatai mutatnak jelentősebb eltérést az átlagtól. A pozsonyi politikai elit egyik legtekintélyesebb figurája Jacob Körbler volt. A korszakban hozzá köthető a legtöbb esküdt tanácsosi év: 31 alkalommal volt tagja a belső tanácsnak. Ebből tíz évben töltötte be valamelyik csúcspozíciót. A hálózatban kimutatható három kapcsolat arra vezethető vissza, hogy amikor ő valamelyik vezető tisztséget töltötte be, szinte mindig „állandó partnerei” voltak,

7 A politikai elitnek a hivatali évek alapján differenciált felosztásához: *Tózsza-Rigó*, 2007. 218–222. p.

8 Hasonló kapcsolati értékekhez ld. még Caspar Leopold esetét, II. 1. alfejezet.

9 A kivételt Michel Meichsner és Friedrich Voyt képezi, akik nyolc hivatali évvel az átlagos kategóriába tartoznak (ld. *Tózsza-Rigó*, 2007. 218–220. p.).

nevezetesen öt esetben Michel Vischer, négy évben pedig Michel Klee töltötte be Körbler mellett a másik csúcspozíciót (ld. később a Körbler – Klee – Vischer – Preus csoportot, II.2. alfejezet).

Röviden érdemes itt kitérni a hivatali pályák lehetséges modelljeire. A személyes pályák osztályozásánál a *klasszikus modell* leegyszerűsítve azt mutatja, hogy a ranglétra első állomása a kamarási (esetleg adószedő) tisztség volt, illetve a belső tanács „előszobájaként” a külső tanácsba kerültek be fiatalabb korukban a később vezető szerepet betöltő polgárok. Ezt követte a belső tanácsban az esküdt tanácsosi tisztség, azon belül a bírói és/vagy a polgármesteri pozíció. Végül a *klasszikus pályát* befutó polgárok életük utolsó éveiben általában „visszavonultak” esküdt polgárnak, vagy – valószínűleg mintegy tiszteletbeli vagy éppen tanácsadó szerepben – a külső tanácsban kaptak helyet. A klasszikus sémához viszonyítva korábban felállítottam a *hiányos modellt*, azokra a pályákra, amelyek során az illető polgár nem került be egyik felső pozícióba sem, csak az esküdt tanácsosi tisztségig jutott. Továbbá elkülöníthető még az ún. *előzmény nélküli modell*. Azok az életutak tartoznak ide, amelyeknél nincs információnk arról, hogy az illető személy a belső tanácsban végzett ténykedését megelőzően részt vett volna a külső tanácsban, vagy esetleg más alacsonyabb tisztséget viselt.

A fent vázolt pályamodellek tekintetében figyelemreméltó kivételt képez Friedrich Voyt esete, aki a tanácsban eltöltött nyolc évéből hétben polgármesterként tevékenykedett. Rendelkezünk információval külső tanácsi tagságáról (1504/05), így pályája nem definiálható előzmény nélkülinek. Azzal viszont, hogy szinte kizárólag a csúcspozíciókban találjuk, pályája a hiányos modellnek mintegy ellentétét képezi. Az 1510-es években Pozsonyáamindenképpen meghatározó személyisége volt Pozsonynak. A hálózati kapcsolatainak nagy száma abból ered, hogy folyamatosan váltakoztak mellette a másik vezető tisztséget viselő személyek. Ezek közül az ugyancsak magas kapcsolati értéket mutató Wolfgang Vorsterrel hat hivatali évben, Hans Lachenpergerrel pedig három évben volt „párban”. Felmerülhet a kérdés, hogy esetleg a két utóbbi közötti ellentétek miatt Voyt valamilyen egyensúlyozó szerepben jelent meg. Ezt azonban nem támasztja alá, hogy Lachenperger és Vorster többször is viselték ugyanazon évben a két vezető tisztséget. Mindez inkább arra vezethető vissza, hogy a korszak elején még nagyobb volt a hatalmi eliten belüli fluktuáció, mint a század második harmadában (ld. később a két időszak hatalmi koncentrációjának összevetését, II. 2. és II. 3. alfejezetek).

Az átlagos számú kapcsolatot felmutató csoport után vizsgálható még a kapcsolati hálózat két legnagyobb középpontja. A hat-hat kapcsolatot jegyző Wolfgang Vorster és Michel Klee is generációjuk meghatározó alakja volt. Mindketten azon öt

személy közé tartoznak, akiknek kiemelkedően magas, 20 fölötti a hivatali éveik száma. Vorster legalább 14 alkalommal töltötte be valamelyik csúcspozíciót, Klee legalább 11 évben látta el ugyanezen tisztségeket. Az esküdt tanácsosi évek, a bírói és polgármesteri pozíciók, valamint a hálózaton belüli kapcsolatok nagy számához, illetve az azok közötti összefüggéshez nem szükséges részletesebb magyarázatot fűzni. Mindazonáltal a fenti elemzés összességében azt mutatja, hogy pusztán a hálózat kutatás eszközrendszerét nem célszerű egy szűk politikai csoportnak egyetlen szempont (egyidejű bírói-polgármesteri tisztségek kapcsolata) alapján kivitelezett elemzésében felhasználni. A hibalehetőségek leginkább a rendszeren belüli anomáliákban mutatkoznak meg. Ennek alátámasztására főként Valt Preus, Wolfgang Dörner, Friedrich Voyt, valamint kisebb részben Körbler adataira utalhatok. A politikai elit kapcsolatrendszerének differenciált vizsgálatához célszerű kisebb hatalmi csoportokra bontani a vizsgált személyek körét. Az ilyen jellegű elemzés egyben azt is megmutatja, hogy az egy generációnak megfelelő időszakban kik voltak a politikai elit központi személyiségei, továbbá releváns képet nyújt a hatalmi koncentráció alakulásáról.

II. Csoportképződés és csoportkohézió

II. 1. A századforduló és a XVI. század első harmada, alhálózatok Wolfgang Vorster központi szerepével

A továbbiakban az eddig felállított politikai hálózat kisebb csoportjait fogom vizsgálni. A *Network-elemzés* szempontjából ezeket olyan alhálózatokként értékelhetjük, amelyeket többé-kevésbé egy generációhoz tartozó személyek alkottak. Amint azt látni fogjuk, általában olyan alhálózatokat állíthatunk fel, amelyekben 2–4 domináns személy emelhető ki.¹⁰ A politikai eliten belüli szűkebb

10 A 2007-ben megjelent tanulmányomban már vizsgáltam a csoportkontinuitást a pozsonyi politikai elit esetében. Az elitkutatással foglalkozó szakirodalom a csoportkontinuitás, illetve a csoportfluktuáció kérdéskörét leginkább a különböző vagyoni rétegek közötti mobilitás szempontjából vizsgálja. Az ilyen típusú elemzések központi kérdése az, hogy a felső réteg mennyiben tudja monopolizálni a városvezetést, illetve hogy a feltörekvő középréteg mennyire képes utat találni a politikai hatalomhoz. Ilyen jellegű elemzésekhez többek között: *Endres, Rudolf*. Adel und Patriziat in Oberdeutschland. In: Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität. Szerk.: Winfried Schulze. München, 1988. Schriften des Historischen Kolloq; Kolloquien 12. 221–

hatalmi csoportok esetében a kohéziós erőt ezeknek a középponti személyeknek a kapcsolati hálózata határozta meg, kissé köznapibb megfogalmazásban ezek a politikai szereplők jelentették a hatalmi koncentrációnak köszönhetően kialakult csoport összetartó erejét.

Az I/1. sz. hálózati ábra is jól mutatja, hogy a századforduló, valamint a XVI. század első két évtizedének legkiemelkedőbb alakja Wolfgang Vorster volt. Vorster középponti szerepe mellett ezt támasztja alá általános értelemben az is, hogy ebben az időszakban egyedül Vorsternél mutatható ki 20 fölötti hivatali év. Vorster kapcsolati hálózatából kibontva két kisebb kör állítható fel. A belső tanács tisztségei, azon belül főként a bírói és a polgármesteri pozíciók azt mutatják, hogy a századforduló éveit a Tailnkäs – Aigner – Vorster hármas határozta meg. Jacob Aigner 1497–1504 között viselte valamelyik vezető tisztséget. A kilencvenes évek végén legalább négy hivatali évben Vorsterral együtt töltötték be a két csúcspozíciót,

238. p. *Stromer, Wolfgang von*: Die wirtschaftliche Führungsschicht der Reichsstadt Nürnberg 1348–1648. In: *Führungskräfte der Wirtschaft in Mittelalter und Neuzeit 1350–1850*. Büdinger Vorträge 1968–1969. Szerk.: Herbert Helbig. Limburg/Lahn, 1973. *Deutsche Führungsschichten in der Neuzeit* 6. 1–50. p. *Mörke, Olaf*: Der gewollte Weg in Richtung 'Untertan'. Ökonomische und politische Eliten in Braunschweig, Lüneburg und Göttingen vom 15. Bis ins 17. Jahrhundert. In: *Bürgerliche Eliten in den Niederlanden und in Nordwestdeutschland*. Szerk.: Heinz Schilling – Herman Diederiks. Köln – Wien, 1985. *Städteforschung*, A/23. (A továbbiakban Schilling–Diederiks, 1985.) 111–134. p. *Gabriëls, Jos*: Patrizier und Regenten: Städtische Eliten in den nördlichen Niederlanden 1500–1850. In: Schilling–Diederiks, 1985. 37–64. p. *Boer, Dick E. H. de*: Die politische Elite Leidens am Ende des Mittelalters. In: Schilling–Diederiks, 1985. 85–110. p. *Looz-Corswarem, Clemens von*: Unruhen und Stadtverfassung in Köln an der Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert. In: *Städtische Führungsgruppen und Gemeinde in der werdenden Neuzeit*. Szerk.: Wilfried Ehbrecht. Köln, 1980. *Städteforschung* A/9. 53–97. p. *Rogge, Jörg*: Ir freye wale zu haben. Möglichkeiten, Probleme und Grenzen der politischen Partizipation in Augsburg zur Zeit der zunftverfassung (1368–1548). In: *Stadtregiment und Bürgerfreiheit. Handlungsspielräume in deutschen und italienischen Städten des Späten Mittelalters und der Frühen Neuzeit*. Szerk.: Klaus Schreiner – Ulrich Meier. Göttingen, 1994. (A továbbiakban: Schreiner–Meier, 1994.) 244–277. p. *Rogge, Jörg*: Für den gemeinen Nutzen. Politisches Handeln und Politikverständnis von Rat und Bürgerschaft in Augsburg im Spätmittelalter. Tübingen, 1996. *Studia Augustana* 6. *Schwerhoff, Gerd*: Ratsherrschaft und korporative Partizipation im spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Köln. In: Schreiner–Meier, 1994. 188–243. p. *Groebner, Valentin*: Ratsinteressen, Familieninteressen. Patrizische Konflikte in Nürnberg um 1500. In: Schreiner–Meier, 1994. 278–308. p. *Fleischmann, Peter*: Rat und Patriziat in Nürnberg. *Nürnberger Forschung* 31/1–3. Neustadt an der Aisch, 2008. A pozsonyi politikai és gazdasági elit generáció-váltásához a XVI. század második felében: *Frederik Federmayer*: Leopold Peck (1560–1625) kincstárnok és családja. In: Czoich Gábor –Kocsis Aranka –Tóth Árpád (szerk): *Fejezetek Pozsony történetéből szlovák és magyar szemmel*. Pozsony–Pressburg–Bratislava, 2005. 156–200. p. (A továbbiakban: *Federmayer*, 2005.) Különösen: 163–166. p.

különböző kombinációkban. Egy alkalommal Aigner polgármestersége alatt Mathes Baier volt a bíró, illetve Aigner utolsó polgármesteri pozíciója során a fent említett hármashból Tailnkäs jelenik meg a bírói székben.

Utóbbiról sikerült kimutatnom, hogy már az 1490-es évek elején bekerült a külső tanácsba, majd a kilencvenes évek közepétől szinte folyamatosan esküdt polgár volt, végül 1503–1506 között bíróként állt a grémium élén. Ezekben az években két alkalommal Vorster volt a hivatali „párja”. Látható tehát, hogy a Tailnkäs – Aigner – Vorster körben Vorstert tekinthetjük olyan középponti személynek, aki felé a hatalmi erőter gravitált. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a vizsgált időszakban szinte minden évben valamelyik vezető tisztségben találjuk, s a méltóságsorok, valamint az azokból felállítható politikai/hivatali hálózat alapján is az a benyomásunk, hogy bár Tailnkäs és Aigner is a pozsonyi politikai elit jelentős és minden bizonnyal nagy tekintélyű személyisége volt a korszakban, Vorster mellett azonban mégis inkább másodlagos szerepet töltek be. Tailnkäs és Aigner 1508-ig mutatható ki az esküdt polgárok között. Mindezt kényelmes lenne azzal magyarázni, hogy közel egyidőben hunytak el, azonban Aigner még biztosan életben volt 1511-ben is, mivel ekkor jegyeztette le utolsó rendelkezését.¹¹ Tailnkäs és Aigner pályája egyértelműen a *klasszikus pálya* korábban említett koncepciójába illik bele.

A Tailnkäs – Aigner – Vorster körhöz egy személy kapcsolható azok közül, akik elérték a legmagasabb hivatali szintet. A századforduló éveiből Mathes Baier (/Pair/Payr) pályája kivételesnek mondható. Amint azt korábban említettem, a politikai elitbe soroltak nagyobb része ún. *hiányos pályát* futott be, értve ezalatt, hogy ezek a polgárok soha nem érték el a két legfelső pozíciót, a legfelső elért szint az esküdt tanácsosi tisztség volt, s az illetőt soha nem választották meg bírónak, vagy polgármesterré. A városi közösség megítélésében természetesen az esküdt tanácsosi tisztségnek is igen magas volt a presztízse, s viselői nagy tiszteletnek örvendtek. Bár maga a bíró és a polgármester is a belső tanács tagjának számított, mégis jól elkülöníthető azoknak a csoportja, akik soha nem viselték a két legmagasabb tisztséget. Ezek a személyek képezték az eliten belül a többséget, összesen 49 polgár sorolható ide. Visszatérve Baier esetére, az ő pályája azért tekinthető különösnek, mert bár elérte a bírói pozíciót (1502/03),

11 *Szende Katalin*: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Bp., 2004. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 32. (A továbbiakban *Szende*, 2004.) 290. p. Szende szerint 1511-ben vagy 1512-ben hunyt el. A lakóhelyi hálózathoz szolgáló adalékinformáció szerint Jacob — fivérével megosztva — egy a Főtéren álló házat örökölt apjától *Szende*, 2004. 56. p.

ezen tisztségének azonban szinte alig találjuk előzményét. Az 1490-es évek elején egy-egy évben a külső tanács tagja, illetve kamarás volt, majd a kilencvenes évek közepén szintén csak egy hivatali évre esküdt tanácsos lett, végül jelentős megszakítással, hat évvel később bíróként „bukkan fel”, majd végleg eltűnik látókörünkől. Természetesen gondolhatunk a forráshiányra is, a Tailnkäs – Aigner – Vorster érából két évben is hiányos és/vagy bizonytalan az esküdtek névsora, mindazonáltal mégis feltűnő, hogy a vizsgált személyek közül egyedül Baier emelkedett ilyen kevés hivatali évvel (2!) a legfelső pozícióba.¹²

A továbbiakban áttérek az időben a Tailnkäs – Aigner – Vorster csoportot követő hatalmi körre. Már Aigner és Tailnkäs visszavonulásával párhuzamosan formálódott — Vorster vezetésével — egy másik hatalmi csoportosulás. A Vorster körül kibontakozó körből Hans Lachenperger és Friedrich Voyt emelhető ki. A külső tanácsban először 1504-ben feltűnő Voytról korábban már esett szó. Hozzá képest Lachenperger jóval korábban, már a kilencvenes évek elején szerepel a választott polgárok között. Voyt kivételesnek mondható pályájával szemben Lachenperger klasszikus pályát futott be. Politikai szereplésének első fennmaradt adatai alapján inkább még Tailnkäs generációjához sorolhatnánk. Legkésőbb 1491-től tagja volt a külső tanácsnak, s az évtized közepétől folyamatosan, vagy kis megszakításokkal jelen volt a belső tanácsban. Három évben városkapitány is volt, majd 1506-tól váltotta Vorster mellett a csúcspozíciókban Tailnkäst és Aignert. A tízes években legalább három alkalommal bíró, egy évben pedig polgármester volt. Lachenperger és Voyt 1508 után vette át végérvényesen Tailnkäs és Aigner pozícióit.

A századforduló hármasával szemben a Vorster – Lachenperger – Voyt csoport leginkább abban mutat eltérést, hogy itt már számos olyan további személy is látókörünkbe kerül, akik a vizsgált politikai hálózatban kizárólag ehhez a körhöz kapcsolhatók. Ebben a tekintetben Vorster után Voyt rendelkezik a legtöbb kapcsolattal. Nevezetesen Voyt — Lachenperger és Vorster mellett — még Caspar Leopolddal és Michel Meichsnerrel is viselte egyazon évben a vezető tisztségeket. Bár a tízes évek második fele és a húszas évek első feléből bizonytalanok információink, Caspar Leopold nagy valószínűséggel hat alkalommal volt valamelyik csúcspozícióban. A belső tanácsban eltöltött évek száma igen magas, 19 alkalommal választották meg esküdt tanácsosnak. Ennek

12 Baier végrendelete 1503 októberének végén született. *Szende*, 2004. 288. p. A forrásokból arra lehet következtetni, hogy Tailnkäs még ebben az évben váltotta a tisztségben, minden bizonnyal a bekövetkezett haláleset miatt.

fényében némileg alacsony értéknek tűnik, hogy a vizsgált politikai hálózatban mindössze két kapcsolat húzható be Leopoldhoz. Ebben a tekintetben Preushoz hasonló a helyzete. Utóbbihoz nagyszámú esküdt tanácsosi év mellett mindössze egy kapcsolati értéket lehet rendelni, viszont amint azt korábban említettem a hálózat egyik legtöbb kapcsolattal rendelkező középpontjához, Michel Kleehez kapcsolódik. Leopold ehhez hasonlóan két olyan személlyel együtt töltötte be a vezető tisztséget, akiknél nagyszámú kapcsolat mutatható ki (Vorster — hat kapcsolat, valamint Voyt — négy kapcsolat). Láthattuk, hogy utóbbiak közül Vorster is vitathatatlanul olyan középpontnak tekinthető a hálózatban, mint Klee.

Leopold mellett a másik, Voyttal egyazon évben vezető tisztséget ellátó személy Michel Meichsner volt. Meichsner pályája kissé eltér mindegyik modelltől. A század első éveiben rövid ideig esküdt tanácsos, majd hosszú évekre eltűnik látókörünkől. A tízes évek közepén Voyt és Lachenperger mellett váltakozva, összesen három alkalommal viselte a bírói és a polgármesteri címet, majd négy év külső tanácsi tagság után a húszas évek első felében három évre visszatért a belső tanácsba.¹³

A Vorster – Lachenperger – Voyt csoport eddig kevésbé érintett tagjához, Hans Lachenpergerher is kapcsolható még — a hálózat alapján — két személy. A foglalkozása szerint mészáros Pangraz Rutenstock klasszikus pályát futott be.¹⁴ Ennek csúcspontjaiként a tízes években kétszer volt Pozsony polgármestere, az egyik alkalommal Lachenperger volt mellette a bíró. Bár a századforduló körüli években a kamarási tisztséget illetően nem egyértelműek az információk, mégis

13 Szende is csak egyetlen adatot közöl róla, nevezetesen végrendeletében két pecsétgyűrűről is rendelkezett. *Szende*, 2004. 139–140. p. Testamentuma 1527-ből származik, tehát ekkor még biztosan életben volt, élete utolsó éveiben viszont nem viselt jelentős tisztséget. A második Végrendeleti Könyvből ismert egy bizonyos Cristof Meichsner feleségének, Anna asszonynak az 1540. évi testamentuma. Cristof Meichsner a húszas-harmincas évek fordulóján, valamint a negyvenes évek elején volt esküdt tanácsos (három hivatali év). Bár a két férfi közötti rokoni kapcsolat közelebről nem azonosítható, nagy valószínűséggel ugyanarról a családról van szó. A vagyonos polgárrasszonynak Hans Bernhaimer és Sebastian Schmid voltak a testamentumos urai. Schmid volt a politikai elit egyik legrejtélyesebb személyisége. Kiemelkedően magas a belső tanácsban töltött éveinek a száma (23), mégis ezen túl alig rendelkezünk róla további információkkal. A Meichsner család városon kívüli kapcsolataihoz említhető, hogy Anna Meichsnerin utolsó rendelkezésében megemlíti, hogy Bécsben is tett egy végrendeletet, amelyet ott letétbe helyeztek és amelynél két bécsi polgár tanúskodott. Archiv mesta Bratislavy (Pozsony), Magistrát mesta Bratislavy (a továbbiakban: AMB MmB) Protocollum Testamentorum PT II. fol. 125r–126r.

14 Foglalkozásához: *Szende*, 2004. 152. Tisztségeihez: *Tózsá-Rigó*, 2007. Melléklet, 1/4., Hivatali pályák személyenként lebontva, a vagyoni helyzet metszésében. 262. p.

megállapítható hogy Rutenstock hivatali pályája 1501-től kamarási pozícióval indult. Külső tanácsi tagságáról a korai években nem tudunk, az évtized közepén viszont már megjelenik a belső tanácsban. A tízes évektől szinte folyamatosan tagja volt a városvezető grémiumnak, majd a második polgármesteri tisztsége után fokozatosan visszavonult, a húszas évek elején már inkább választott polgárként tűnik fel, végrendelete, Meichsneréhez hasonlóan szintén 1527-ben került lejegyzésre.¹⁵

A Rutenstockok azon kevés család egyike, amelyek egyazon generációhoz tartozó két tagja is bekerült a belső tanácsba (összesen hét ilyen pozsonyi család mutatható ki a korszakban). A politikai- és a rokoni hálózatok összefonódása szempontjából érdemes részletesen vizsgálni az ilyen erőteljes kapcsolódási pontokat. A Rutenstock család az egyetlen, amelynél sikerült pontosan meghatározni a belső tanácsban megjelenő két családtag közötti rokonsági kapcsolatot: Pangraz mellett annak öccse, Wolfgang is esküdt tanácsos lett. Utóbbi pályája a *hiányos modell* koncepciójába illeszkedik. Nem érte el a legmagasabb pozíciókat, hét hivatali évben vett részt a belső tanácsban, ennek alapján nem sokkal maradt el fivéréától (11 év). Pozsony város jogi szabályozása szerint a magisztrátus tagjai nem állhattak egymással rokoni — és gazdasági — kapcsolatban.¹⁶ Ebből a szempontból érdekes lehet megvizsgálni, hogy a Rutenstock fivérek esetében ügyelt-e arra a politikai vezető csoport, hogy elkerülje, vagy legalább elpalástolja az összeférhetetlenséget. Két olyan év mutatható ki, amikor felmerülhetett ennek a közvetlen gyanúja. Wolfgang Rutenstock — pályája elején — 1516–1518 között kamarásként tevékenykedett, s eközben bátyja, Pangraz esküdt tanácsos volt. Korábban már említettem, hogy a kamarásokat nagy valószínűséggel csak a negyvenes évektől tekintették a belső tanács tagjainak. A két Rutenstock említett hivatalviselése a tízes években így valószínűleg ennek a szemléletmódnak köszönhetően nem vetett fel problémát. A későbbiekben is vigyáztak arra, hogy egyszerre ne szerepeljenek a belső tanácsban. Mindezt azonban mégis inkább csak a látszat fenntartásaként értékelhetjük, hiszen előfordult olyan év, amikor Wolfgang kamarásként úgy tett a tanácsnak költségvetési jelentést, hogy közben bátyja tagja volt a grémiumnak (a politikai és a rokoni hálózat ilyen jellegű kapcsolódási pontjaihoz ld. még Michel Vischer és Michel Tailnkás viszonyát; II. 2. alfejezet).

15 Szende, 2004. 293. p.

16 Király János: Pozsony város joga a középkorban. Bp., 1894. 67. p., 70. p.

A Vorster – Lachenperger – Voyt körhöz kapcsolódott még Wolfgang Dorner is. Utóbbiról kevés információ van, annyi bizonyos, hogy az 1490-es évektől folyamatosan feltűnik a választott polgárok között, az 1510-es években pedig kis megszakításokkal szinte minden évben bekerült a belső tanácsba.

A Tailnkäs – Aigner – Vorster hármas erőviszonyaihoz hasonlóan Vorster a tízes években is megtartotta középponti szerepét, sőt amint azt látni fogjuk, Lachenperger és Voyt halála után — immár vitathatatlanul a politikai elit legtekintélyesebb tagjaként — tovább folytatta tevékenységét, pályája utolsó éveiben „felnőtt” mellette, vagy inkább gyámkodása alatt a politikai elit új nemzedéke.

A század első harmadának ilyen kiemelkedő személyiségét érdemes részletesen is bemutatni. Lachenpergerhez és Tailnkäshez hasonlóan már a kilencvenes évekből van adatunk külső tanácsi tagságáról. Bár hiányosak az adatsorok, mégis pályája első szakaszát Voytéhoz hasonlíthatjuk, abból a szempontból, hogy Vorstert néhány év múlva már polgármesterré választották. A századforduló éveiben a bírói székben találjuk, majd a következő két évtizedben a két csúcspozíciót és a belső tanácsosi tisztséget váltogatta.¹⁷

Ismerjük végrendeletét, amelyből kétséget kizáróan kiderül, hogy a család a vagyoni eliten belül is a felső körhöz tartozott.¹⁸ Legalább egy házról rendelkezett, valamint átlagon felüli számú, hat szőlőskertet hagyott családtagjaira.¹⁹ Házának pontos helyét a testamentumból nem lehet lokalizálni, arról viszont értesülünk, hogy az ingatlan fiára és Scholastica nevű feleségére hagyta. Az 1542/43. évi adójegyzékben szerepel Wolfgang fia, Mert Vorster. Az adóbejárás során az első adóközetben (*prima pars civitatis*, hozzávetőlegesen a Belváros nyugati része), közelebről a Káptalan utcában említik az ingatlant.²⁰ Az adójegyzék és a végrendeletek — közvetve — a Vorster család vagyoni helyzetéről is tájékoztatnak. Mert Vorster testamentuma alapján, vagyoni értelemben az előző generációhoz képest mérsékelt csökkenés mutatható ki, ebből kifolyólag Mert —

17 *Tózsá-Rigó*, 2007. Melléklet, 1/4., 261.

18 AMB MmB PT II. fol. 2r–4r.

19 Bár a végrendeletben konkrétan csak egy házat említ, mégis joggal feltételezhető, hogy több ilyen ingatlana volt, mivel a kérdéses házat az *obern haws* kifejezéssel jelöli meg, így emellett a *felső ház* mellett minden bizonnyal volt még másik lakóingatlana is.

20 A lakóhelyi hálózat adalékinformációjaként említhető, hogy a bejárás szerint Vorstertől három házra lakott Peter Ecker (/Egker), aki az ötvenes-hatvanas években nyolcszor volt esküdt tanácsos. Ecker szomszédja pedig az Hans Grueber volt, aki 1539-ben éppen Mert Vorstert váltotta a kamarási tisztségben. AMB MmB Taxa Registrum 3 d 3 (TR) fol. 2v.

apjával ellentétben — inkább már csak a vagyoni elit alsó szegmenséhez sorolható. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az általa a negyvenes évek elején fizetendő adó így is még mindig az átlagosnak közel az ötszöröse volt. Mindebből közvetett módon képet nyerhetünk arról, hogy a század első harmadának politikai elitjében vezető szerepet betöltő Wolfgang Vorster a városi közösség egyik legvagyonosabb polgára volt. Ezt támasztják alá szőlőit érintő rendelkezései is. Végrendeletében a szőlőskertek sorsát részletesen tárgyalta, s leírásukból (felosztás, elhelyezkedés, ingatlanra terhelt tartozás, stb.) arra következtethetünk, hogy legalább a szőlők fele jelentős értékkel bírt.²¹ Végül még egy kertről is rendelkezett.

A hosszú pályája során kialakított kapcsolati hálózat bővítéséhez nagy segítségére lehetett a bőséges gyermekáldás: egy fiúról és négy lányról tett említést. Anna nevű lányát például Budára házасította ki. Ugyancsak Vorster kapcsolati hálózatához szolgál adalékul, hogy testamentumának tanúi között szerepel Hans Baier esküdt tanácsos, illetve Andre Hakowitz. Utóbbi Vorster végrendeletének évében még csak a külső tanács tagjaként tűnik föl, a húszas években azonban többször esküdt tanácsos, majd 1531-ben polgármester volt.²²

Wolfgang fia, Mert Vorster pályáját tekintve komoly jelentőségsökkenés következett be a család politikai pozícióiban. Mert két éven át kamarás, majd hat évig esküdt tanácsos, ebből három éven át városkapitány volt. Bár tisztségei alapján a politikai elit középrétegébe sorolható, mégis a Wolfgang által befutott pálya ívétől igen messze áll, azaz a század közepén negatív intergenerációs mobilitás definiálható a család státuszában. Az alacsonyabb tisztségek ellenére a személyes kapcsolatrendszer bizonyos szempontból hasonló szinten maradt. Mert Vorster 1544. évi végrendeletének tanúi ugyanis a harmincas-negyvenes évek két legtekintélyesebb személyisége, Blasi Beham bíró és Hans Bernhaimer polgármester voltak. Mindazonáltal az ifjabb Vorster hivatali pályájából az szűrhető le, hogy a kortársak számára korántsem tűnhetett föl olyan központi szerepben, mint apja, s elképzelhető, hogy Beham és Bernhaimer részéről inkább a család tekintélye, vagy konkrétan Wolfgang Vorsternek a köztudatban még ekkor

21 Az ingatlanaprózódás, a tulajdonosi kör vagyoni helyzetéhez és általában a szőlők értékéhez: *Tózsá-Rigó Attila: Szőlőbirtoklás a 16. századi Pozsonyban*. In: Orosz István – Papp Klára (szerk.) *Szőlőtermelés és borkereskedelem. Speculum Historiae Debreceniense 2. (A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai)* Debrecen, 2009. 33–54. p., különösen: 41–54. p.

22 A családnak a városi közösségen belül kivívott tekintélyét tovább erősítendő, Wolfgang számos kegyes adományt tett a városban található kegyes társulatok, kolostor és ispótyál részére.

is élénken élő emléke készítette arra őket, hogy mintegy gesztust gyakorolva, tanúskodjanak Mert Vorster végakaratanál.²³

II. 2. A Körbler – Klee – Vischer – Preus csoport. A politikai kapcsolatrendszer, valamint a rokoni- és a lakóhelyi hálózat összefonódásai

A harmincas évektől a politikai elit meghatározó csoportja a Jacob Körbler – Michel Klee – Michel Vischer – Valt Preus körre építhető fel. Ez a csoport még lazán kapcsolódott Wolfgang Vorsterhez, leginkább Körbleren keresztül. Az általunk vizsgált politikai hálózatban is kimutatható ez a kapcsolat: amikor Vorster életének és pályájának utolsó évében bíró volt, Körbler töltötte be mellette a polgármesteri pozíciót. Körbler minden tekintetben a XVI. századi pozsonyi politikai elit Vorsterhez hasonló központi személyisége volt. A korszak politikai szereplői közül a leghosszabb időt, megszakításokkal nem kevesebb, mint 31 évet töltött a belső tanácsban. Ehhez hozzáadódik még, hogy két évben volt kamarás. Pályája a *klasszikus modell*nek felel meg. A század első éveiben látta el a kamarási teendőket, majd 1510 és 1523 között legalább 12 alkalommal volt tagja a belső tanácsnak, s valószínűleg 1524-től hat éven át ő volt Pozsony polgármestere. A harmincas években, 1538-ig váltakozva viselte a bírói, a polgármesteri, illetve az esküdt tanácsosi címet. Utolsó bírói tisztsége (1537/38) után élete utolsó éveiben (1538–1546 között) esküdt tanácsosi tisztséget viselt. Legalább tíz alkalommal szerepelt valamelyik csúcspozícióban.²⁴ Megemlíthető, hogy ebből a tíz hivatalviselésből nyolc alkalommal polgármester volt és csak két évben választották meg bírónak.

23 További lehetőségként vehetjük még számba, hogy Mert azért tűnik föl — apjához képest — kevésbé domináns személyként, mert a politikától valamelyest visszavonulva több figyelmet szentelt gazdasági tevékenységének, így Beham és Bernhaimer Mert Vorster gazdasági és/vagy vagyoni tekintélye miatt tartotta vele a kapcsolatot. Mindezt azonban nem támasztják alá minden kétséget kizáróan az ifjabb Vorster testamentumából nyerhető adatok.

24 Pályájához: *Tózsá-Rigó*, 2007. Melléklet, 1/4., 265. p. A rendelkezésemre álló adatsorokból sajnos nem tudtam megállapítani, hogy az 1523/24-es hivatali évben ki volt a polgármester. 1524-től kezdődően Körbler hat éven át viselte a tisztséget, így elképzelhető, hogy már 1523-ban is megválasztották, biztos információ azonban nem erősíti meg ezt a lehetőséget. Egy a vagyoni elithez tartozó gyógyszerész, Egidi Märli 1536-ban készült, de csak 1537 utolsó napjaiban lejegyzett végrendeletében bírónaként említi Körblert. A *Gabbuch* adatsorai szerint viszont 1536-ban Michel Vischer volt a megbízott bíró. Magyar Országos Levéltár, Mikrofilmtár (MOL MF) C489. tekeres fol. 38r A fent említett testamentum megfogalmazása alapján („*der Zeit Richter*”) arra gondolhatunk, hogy a tanúként jelen levő Körbler a lejegyzés idején látta el a

Figyelembe véve, hogy a polgármesteri teendőkhöz inkább pénzügyi ismeretek voltak szükségesek, valószínűsíthetjük, hogy Körblernek ehhez a szakterülethez volt nagyobb affinitása.²⁵ Körbler kapcsolati hálózatát vizsgálva megállapítható, hogy azt az egy esetet leszámítva, amikor Vorster volt a hivatali párja, két állandó „partnere” volt. Amint azt korábban már említettem, öt évben Michel Vischerrel együtt töltötték be a csúcspozíciókat, négy alkalommal pedig Michel Klee mellett volt vezető poszton. Érdekességként megjegyezhető, hogy Körbler Vischerrel kizárólag olyan kombinációban jelenik meg, amelyben előbbi a polgármesteri, utóbbi a bírói tisztséget látta el. Kleevel mindkét verzió előfordul.

Körblernek sajnos nem ismerjük utolsó rendelkezését. Előnyünkre tudjuk viszont fordítani, hogy rendkívül aktív házassági stratégiát folytatott. A forrásokból három felesége ismert és abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy mindhárom asszonynak fennmaradt a végrendelete. Érdeemes részletesebben vizsgálni a testamentumok alapján felállítható kapcsolati hálózatot, mivel ezáltal betekintést nyerünk a politikai eliten belüli rokonsági hálózatokba (a politikai- és a rokoni hálózatok összefonódásához ld. alább a II/4. sz. ábrát). Körbler első hitvese, Anna Körblerin 1531 első napjaiban jegyeztette le végrendeletét.²⁶ A testamentum a korabeli viszonyokhoz képest kiugróan magas gyermekáldásról tesz tanúbizonyságot. Anna hat lányt (közülük a végrendekezés idején egy

bírói tisztséget. Ez utóbbi lehetőséget támasztják alá a *Gabbuch* információi, Körblert ugyanis csak az 1537. évi kamarási jelentésben említik bíróként. MOL MF C489. tekercs fol. 38r.

25 Az 1538-tól vezetett pozsonyi Tiltáskönyvben, amelyben nagy számban fordulnak elő a korszak jelentős kereskedői, nem szerepel. Csak egy bizonyos Wolf Körbler tűnik föl a forrásban, az ötvenes években adósként. Körbler első feleségének végrendelete alapján megállapítható, hogy Wolf Jacob Körbler fia volt. A kapcsolatok öröklődése szempontjából megemlíthető, hogy egy-egy 1554. évi tiltás szerint Wolf Körbler kis összeggel tartozott Sigmund Gredus gyógyszerésznek, illetve Anna Kirchmairinnak. AMB MmB a i 1 Verbotbuch (VB) fol. 104v. Wolf apja, Jacob Körbler is kapcsolatban volt gyógyszerészekkel, többek között a korábban már említett, itáliai származású Egidí Märll-lel. Wolf anyjának, Anna Körblerinnek pedig Cristof Kirchmair volt az egyik testamentumos ura. AMB MmB PT II. fol. 34r–35r. Ezek szerint tehát a Körbler és a Kirchmair család közötti kapcsolatot Wolf is „megörökölte”. Itt érdemes még röviden megjegyezni, hogy Märll általában jó kapcsolatokat tartott fenn a politikai vezető körökkel. A gyógyszerész végrendeletében Jacob Körbler, Stefan Pfaffstetter-rel, Blasi Behammal és Hans Bernhaimerrel közösen látták el a testamentumos urak szerepét. Pfaffstetter a politikai elit alsóközép-rétegéhez tartozott, 1524–1542 között hat évben volt esküdt tanácsos. Ld. *Tózsá-Rigó*, 2007. Melléklet, 1/4. 269. p.

26 AMB MmB PT II. fol. 34r–35r.

már nem él) és három fiút említ.²⁷ Bár nem jelöli meg egyértelműen Körbler apaként, mindazonáltal korábbi férjet nem említ, így elfogadhatjuk, hogy mind a kilenc gyermeknek Körbler volt az apja. Témánk szempontjából a gyermekek elsősorban a családi kapcsolatépítés miatt érdemelnek figyelmet. Anna Körblerin testamentuma szerint az egyik lányukat egy bécsi polgárhoz házásították ki, Katherina nevű lányuk pedig a pozsonyi Wolfgang Dorfnerhez (/Dorffner) ment feleségül. Dorfner szintén tagja volt a politikai elitnek, 1535–37 között kamarásként indult a pályája, ebből a két évből Körbler 1535/36-ban biztosan tagja volt a belső tanácsnak. Dorfner a negyvenes években legalább négyszer volt esküdt tanácsos. Ezekre az évekre esnek Körbler pályájának utolsó évei. A frigy tehát Dorfner számára bírt jelentős emelkedési lehetőséggel. Körbler utolsó hivatalviselése, 1546 után viszont Dorfner sem tűnik fel többször a belső tanácsban, csak az ötvenes évek elején ismert még választott polgári tisztsége. A forrásokból nem lehet következtetni arra, hogy (rövid) pályájának hirtelen megszakadása összefüggésben lehet-e apósa visszavonulásával, illetve valószínűsíthetően ekkoriban bekövetkezett halálával, mindazonáltal a két pálya negatív jellegű töréspontja feltűnő egybeesést mutat. Anna Körblerin végrendeletében feltűnik még a század derekának egyik központi személyisége is: Blasi Beham az asszony végrendeletének tanúja volt, Cristof Kirchmair esküdt tanácsos mellett. Behamot ekkor még csak választott polgárként tüntetik fel.²⁸

Körbler viszonylag hamar újraházasodott, második felesége, Barbara Körblerin utolsó rendelkezését 1537 novemberében jegyeztette le és két lányáról emlékezett

27 A pozsonyi családokra jellemző gyermekszámhoz: *Tózsá-Rigó Attila*: A városi elit család-szerkezetének vizsgálata az 1529–1557 közötti pozsonyi végrendeletek alapján. In: Czsoch Gábor–Kocsis Aranka–Tóth Árpád (szerk): *Fejezetek Pozsony történetéből szlovák és magyar szemmel*. Pozsony–Pressburg–Bratislava, 2005. 131–155. p. különösen: 149–153. p. A házassági stratégiákhoz: *Tózsá-Rigó Attila*: *Finanzielle Elemente der frühneuzeitlichen bürgerlichen Heiratsstrategien*. In: *Interdisziplinarität in der Germanistik. Annäherungen in der Literatur-Sprach und Kulturwissenschaft. Beiträge der II. Miskolczi Germanistischen Konferenz*. (Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica tomus XV. fasciculus 3.) Miskolc, 2009. 265–269. p.

28 AMB MmB PT II. fol. 35r. A testamentumnak Behamot érintő információja újabb adalékkal szolgál a pozsonyi vezető réteg adatbázisához. A 2007-ben publikált prozopográfia összeállításánál ez az adat még elkerülte figyelmemet. Blasi Beham pályájának első éveiről korábban csak annyit tudtam, hogy 1531-től tagja volt a belső tanácsnak. Anna Körblerin végrendeletét 1531 januárjában jegyezték le, így megállapítható, hogy Beham az 1530/31-es hivatali évben választott polgárként már részt vett a külső tanácsban, ezzel pályája a klasszikus modellhez állt közel. Utolsó tisztsége: 1549/50-ben bíró (ld. később, II.3. alfejezet).

meg, akik 1537-ben még kiskorúak voltak.²⁹ Mivel még nem házasították ki őket, a hálózatépítéshez nem szolgálnak további információval. Sokkal érdekesebb viszont magának Barbara Körblerinnek a személye. Az asszony testamentumából arra derül fény, hogy Barbara a Vischer családból származott. Barbara apja Michel Vischer, fivére pedig Hans Vischer volt. Mindketten 16-16 éven át vettek részt a belső tanácsban. A rokonsági kapcsolatokat tovább vizsgálva a Körbler – Klee – Vischer – Preus politikai csoport mellett, pontosabban azzal szoros összefonódásban egy olyan csoport bontakozik ki, amelyben a Körbler – Vischer – Tailnkäs családszövetség játszott a központi szerepet. Az utóbbi két család között a kapcsolódási pont Michel Vischer volt. A politikai elit ezen kiemelkedő tagja Barbara Tailnkäst vette feleségül. A vagyoni elitbe sorolt asszony 1536. évi végrendelete többek között a két család közötti vitáról is tudósít egy ingatlanügy kapcsán. Barbara asszony három fivérééről emlékezett meg, közülük Michel Tailnkäs néhány évre feltűnik a városigazgatásban. 1532–1534 között kamarásként tevékenykedett, amely években Körbler volt a polgármester. Feltűnő, hogy Michel Vischer a tízes évek közepétől 1537-ig egy-egy éves megszakításoktól eltekintve szinte folyamatosan tagja volt a belső tanácsnak, mindössze két évben, 1532–1534 között tört meg ez az ív azzal, hogy ebben a rövid időszakban választott polgárként a külső tanácsban kerül látókörünkbe. Az ezt megelőző és ezt követő években is a bírói és az esküdt tanácsosi tisztséget váltogatta. Joggal feltételezhető, hogy ebben az esetben a rokoni hálózatból származó kapcsolati tőkét helyezte előtérbe Vischer, s azért vonult vissza erre a két évre a külső tanácsba, hogy elkerülje a sógorságból adódó összeférhetlenség gyanúját, teret engedve ezzel a fiatal rokonnak. Michel Tailnkäs azonban valószínűleg nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, vagy az is elképzelhető, hogy a Barbara Vischerin által említett családi vita miatt maga Vischer akadályozta meg Tailnkäst pályája kiteljesítésében, utóbbi 1534 után ugyanis mindössze egy alkalommal tűnik még föl és akkor is csak választott polgárként.

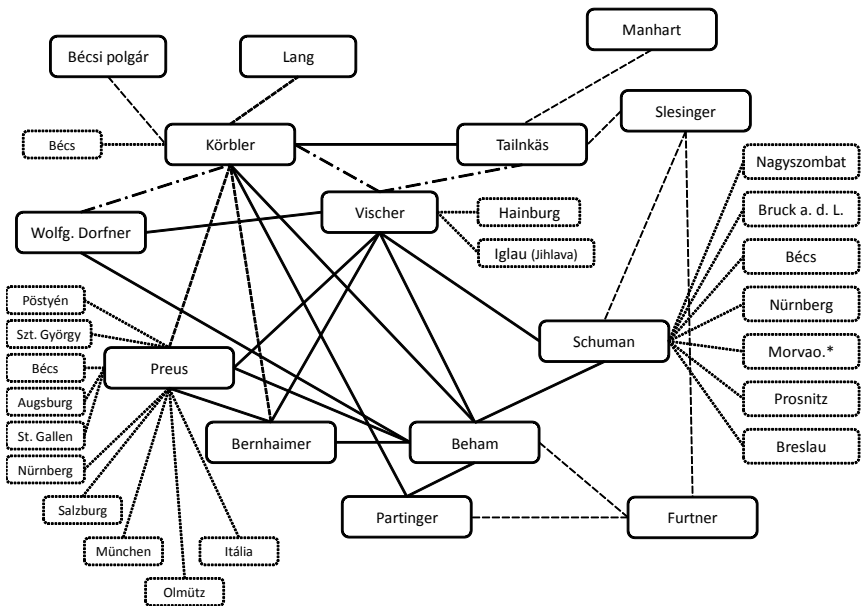
A Barbara Körblerin végrendeletében szereplő testamentumos urak személye ugyancsak figyelemreméltó: Cristof Kirchmair és Hans Bernhaimer esküdt tanácsosok szavatolták a végrendelet hitelességét. Az említett családok rokoni

29 AMB MmB PT II. fol. 98v–99r. Egyéb információ hiányában és mivel az előző feleség végrendeletétől eltelt 5-6 év alatt megvolt rá az esély, hogy az új házasságból két gyermek szülessen, itt is feltételezhetjük, hogy Körbler volt az apjuk. Barbara Körblerin egyébként megemlékezik Brigitta nevű mostohalányáról, aki Körbler előző házasságából származik. Ennek fényében joggal feltételezhető, hogy amennyiben a két fent említett lány Barbara előző házasságából született volna, úgy azt kiemelte volna.

hálózatát, illetve az ahhoz kapcsolódó politikai-, kisebb hangsúllyal az üzleti kapcsolatrendszerét az alábbi ábra szemlélteti:

II/4. ábra

Egy példa a hálózatok összefonódására: A Körbler – Vischer – Tailnkäs rokonai csoport köré felépíthető rokon- politikai és üzleti hálózat

Jelmagyarázat: ——— politikai kapcsolat (jelen esetben a kapcsolat alapja, hogy a családoknak volt-e legalább egy-egy olyan tagja, akik legalább egy évben egyszerre tagjai voltak a belső tanácsnak)³⁰

30 A politikai kapcsolat itt nem a politikai tőke értelmében interpretálható, azaz a két család között meghúzott kapcsolat nem volt feltétlenül pozitív jellegű. A kapcsolat ilyen jellegű előjeléről

- - - - - rokoni kapcsolat két család között
 - . - . - - rokoni és politikai kapcsolat
 - politikai és üzleti kapcsolat két család között (a Körbler-, ill. a Preus-, a Bernhaimer- és a Lang család között)
 - üzleti kapcsolat Pozsonyon kívül
- Morvao.* Wolfgang Schuman említi morvaországi üzleti érdekeltségeit és ottani vagyონrészét, de nem közöl konkrét települést

A Tailnkäs család több irányból is középponti szerepet töltött be a városvezető eliten belül. Michel Tailnkäs Cristof Slesinger özvegyét, Margaretha Slesingerint vette feleségül. Ennek a Margaretha asszonynak és Slesingernek a házasságából született Barbara nevű lányuk, aki házasságai révén igen jelentős kapcsolatokat épített ki. A „Slesinger–Tailnkäs vonalon” továbbhaladva eljutunk a korszak egyik leggazdagabb kereskedőjéhez, a morva származású, kiterjedt Pozsonyon kívüli üzleti kapcsolatokkal és gazdasági érdekeltségekkel bíró Wolfgang Schumanhoz. Schuman felesége ugyanis Michel Tailnkäs mostohalánya, az említett Barbara Slesinger volt. Schuman halála után az asszony megint vagyonos férjet talált magának, a vagyonos jogász *doctorral*, Wolfgang Furtnerrel házasodott össze, aki pedig Blasi Behammal állt sógorságban. Maga Barbara Furtnerin pedig végrendeletében említi, hogy az a Cristof Partinger volt a sógora, aki a negyvenes-ötvenes években legalább tíz alkalommal volt tagja a belső tanácsnak.³¹ Végül említhető még, hogy Michel Tailnkäs felesége a vagyoni elitbe tartozó Manhart családból származott. Bár a Manhartok közül senki nem szerepel az esküdt tanácsosok között, mégis tekintélyes családról lehetett szó, egy Manhart-feleség 1551. évi végrendeletéből nemcsak kiemelkedő vagyónról értesülünk, hanem arról is, hogy az asszony utolsó rendelkezésénél Blasi Beham, valamint Mert Aichinger esküdt tanácsos és városkapitány voltak a testamentumos urak. Az Aichinger családból ketten is bekerültek a belső tanácsba, Mert Aichinger az ötvenes-hatvanas évek meghatározó személyisége volt (ld. később, II.3. alfejezet).

Korábban láthattuk, hogy a Tailnkäs család jelentős személyisége, Wolfgang 1508 után nem viselt tisztséget. A harmincas években még megjelent Michel Tailnkäs a politikai elitben, azonban megmaradt a vezető réteg legalsó szintjén (külső tanácsi tagság, két évben kamarási tisztség). Ily módon tehát pusztán a

sajnos csak nagyon ritka esetben tájékoztatnak minket a források.

31 AMB MmB PT II. fol. 219r–221r.

politikai tisztségeket figyelembe véve a család kiszorult/kivonult a politikai elitből, mindazonáltal joggal feltételezhető, hogy a Tailnkések a rokonsági hálózat mentén közvetett módon még a század második harmadában is gyakoroltak befolyást a városvezető rétegre. A rokoni hálózatoknak a politikai hálózatokkal fennálló kapcsolódási pontjaik még viszonylag könnyen kimutathatók, a rokoni kapcsolatoknak a politikai elite gyakorolt tényleges befolyása viszont már meglehetősen nehezen érzékelhető a forrásokból.

A források információit vizsgálva betekintést nyerünk még a Körbler család vagyoni helyzetébe, valamint a politikai eliten belüli üzleti kapcsolataiba is. Vagyoni tekintetben mindhárom Körbler-feleség a legfelső réteghez sorolható. Anna két házról és 3-4 szőlőről rendelkezett, Barbara Körblerinnél nagy értékű pénz- és ékszerhagyaték mutatható ki, végül Körbler utolsó felesége, Margaretha asszony is jelentős pénzeszegeket említ. Összecseng ezzel, hogy Jacob Körbler adója az 1542/43. évi adólajstrom szerint az átlagos adóösszeg több mint tízszeresére rúgott, azaz több mint 44 fontdénárral kellett hozzájárulnia a városháztartás terhehez. A *taxa registrum* szerint ekkor három háza volt a városban. Kettő az első bejárás körzetbe esett. A lakóhelyi hálózat egy szegmensként kimutatható, hogy Körbler egyik belvárosi ingatlanának a szomszédságában Andre Hakowitz örököseinek a háza feküdt (ld. még később Hakowitznál).³² A család üzleti kapcsolatairól két végrendelet tudósít. Barbara Körblerin testamentumában említi, hogy Valt Preus és Hans Bernhaimer 200 gulddal tartoztak a családnak. Jacob Körbler harmadik felesége, Margaretha Körblerin 1542. évi testamentuma szerint az asszony 100 magyar forinttal tartozott Hans Lang városkapitánynak, illetve 200 rajnai forinttal egy bécsi polgárnak.

Körbler után, a vizsgált hálózatban Vorsterhez hasonlóan pozicionálható középponti személyiségnek, Michel Kleenek a kapcsolatrendszerére térek át. Vorsterhez hasonlóan Klee is az egyik legtekintélyesebb pozsonyi család tagja volt. Az 1510-es években rövid időre (legalább három évre) már feltűnik egy Hans Klee nevű személy a belső tanácsban. Az itt vizsgált Michel Kleével fennálló rokonsági kapcsolat nem azonosítható. Michel Klee klasszikus pályát futott be. A húszas évek elején kamarás, az évtized közepén már esküdt tanácsos volt.³³ Említettem, hogy Körbler egyfajta áthidaló funkciót töltött be a Vorster-féle

32 AMB MmB TR fol. 7v. Körbler harmadik házát a Mihály-Kaputól északnyugati irányban elterülő Apácapálya-külvárosban (*Nummenpeundt*) említi a forrás. AMB MmB TR fol. 19/a/v.

33 Kamarási tisztsége az 1520/21-es hivatali évben még kérdéses, 1521-ből egyértelmű információval rendelkezünk a pozsonyi okleveles anyagban arról, hogy az év szeptemberében már ő látta el ezt a hivatalt. MOL MF C56. tekeres 5341., 5441. szám

generáció és az itt tárgyalt hatalmi kör között. Klee ehhez képest már „tisztán” a harmincas évektől hatalmon lévő politikai generáció meghatározó személyisége. Pályája nem sokkal Vorster halála után, 1530-tól vesz jelentős fordulatot, ekkor választották először polgármesterré. Ezen tisztsége után 1531-től öt éven át bíróként állt a város élén, majd két évben újra a polgármesteri feladatokat látta el. A harmincas években tehát nyolc hivatali évben megszakítás nélkül töltötte be valamelyik vezető tisztséget. A negyvenes években két alkalommal polgármester, egy évben pedig bíró volt. Az ötvenes években (1558-ig) nagy valószínűséggel folyamatosan esküdt tanácsos volt, illetve az *Actionale Protocollum* méltóságsora szerint még 1555-ben is megválasztották bírónak.³⁴

A hivatali évek számát tekintve, a korszakban Körbler után Michel Klee került be a legtöbb alkalommal a belső tanácsba (27 hivatali év). Ezen belül nem kevesebb, mint 12 évben volt valamelyik csúcspozícióban. Leggyakrabban (négy hivatali év) Körblerrel együtt vezette a grémiumot. A harmincas évek további meghatározó személyiségei közül két alkalommal Preus-szal, egy-egy évben pedig Michel Vischerrel és Andre Hakowitzcal együtt látták el a két vezető tisztséget. Ahogy Körblert összekötő személyként értékeltem a korábbi politikai csoport felé, úgy Klee is hasonló szerepet töltött be, csak időben más irányban. Nevezetesen a Körbler – Klee – Vischer – Preus politikai csoportot követő hatalmi körnek két tagjával is együtt látták el a bírói és polgármesteri teendőket. Három esetben Blasi Behammal együtt gyakorolták a vizsgált tisztségeket, 1555-ben pedig a minden bizonnyal már élete utolsó éveiben járó Klee mellé Mert Aichingert választották polgármesterré.³⁵

Klee felesége, Barbara asszony végrendelete 1529-ben került lejegyzésre.³⁶ A legalább két házról, nagyszámú szőlőről (7) és egyéb ingatlanról, valamint

34 AMB MmB 2 a 2 Actionale Protocollum (AP) II. fol. 103r. 2007-ben megjelent tanulmányomban a forrás bizonytalannak tekintett információja miatt az 1555/56-évi tisztségét még nem közöltem.

35 Egy 1549-ben kelt végrendeletben szereplő információ szerint ez év májusában fel kellett váltania az akkor fungáló bírót. AMB MmB PT II. fol. 213r. Az *Actionale* méltóságsora szerint 1549 Szent György napján Blasi Behamot választották meg bírónak. AMB MmB AP II. fol. 172r. Beham végrendelete 1550. augusztusában került lejegyzésre, s egy inventáriumból tudjuk, hogy 1550. december 20-án már halott volt a várostatya. AMB MmB PT II. fol. 228r–232v. Mindennek fényében valószínű, hogy már az előző évben is betegeskedett, és Kleenek éppen betegség miatt kellett Behamot helyettesítenie.

36 A helyenként szokatlanul személyes hangvételű forrásban (pusztán érdekességképpen megjegyezhető, hogy a Végrendeleti Könyvben Wolfgang Vorster testamentuma után következik az asszony utolsó rendelkezése) az asszony két nagykorú lányáról emlékezik meg, akik közül az egyik

viszonylag jelentős pénzüsszegekről rendelkező testamentum csak korlátozott információkkal járul hozzá a kapcsolati hálózat vizsgálatához. A testamentumos urak között szerepel Mert Sembler esküdt tanácsos (11 hivatali év), Hans Baier, valamint Andre Hakowitz, utóbbi ekkor még választott polgárként. Kleein asszony még egy bécsi kapcsolatot említ.

Szerencsés helyzetben vagyunk, mivel a harmadik pozsonyi Végrendeleti Könyv tartalmazza Michel Kleenek harminc évvel később született végrendeletét.³⁷ A két testamentumból nyerhető adatok jelentős segítséget nyújtanak abban, hogy betekintést nyerjünk a vagyoni- és a politikai elit egyik legjelentősebb tagjának házassági stratégiájába. A vagyonos Klee számára a húszas-harmincas években fiatal férfiként már nyitva állt az út az ígéretes politikai pályához. Házassága minden bizonnyal a családok közötti kapcsolatépítési gyakorlatot követte. Ezt támasztja alá, hogy Barbara asszony házasságkötésükkor már jócskán „benne járhatott a korban”. Testamentumában ugyanis három unokát említ, akik a nem Kleetől született, elhalt lányától maradtak hátra. Mivel Michel Klee ekkor még pályája elején volt, így joggal feltételezhető, hogy Barbara asszony és Michel között igen jelentős korkülönbség volt.³⁸

Klee saját végrendeletéből tudjuk, hogy másodszor is megnősült, egy bécsi polgár Sophia nevű lányát vette feleségül. A házasságnak köszönhetően így bécsi ingatlanban is szerzett tulajdonrészt (ld. később, Klee Pozsonyon túlnyúló kapcsolatrendszerénél). A második frigyre nagy valószínűség szerint néhány évvel az első feleség halála után kerülhetett sor. Klee végrendeletében leszármazottként ugyanis egyedül Hans nevű fiát említi. A neki rendelt nagy értékű javak felsorolása mellett nem jelöl ki fia számára gyámot, ebből következően Hans 1559-ben már nagykorú volt. Michel első felesége viszont nem említi a fiút, tehát 1529-ben Hans még nem élt, azaz a második házasságból született és minden bizonnyal még a harmincas évek elején. A családnak a vagyoni eliten belüli pozícióihoz

ekkor már nem élt. Említi ugyanakkor, hogy elhalt lánya három unokát hagyott hátra. AMB MmB PT II. fol. 4v–6v.

37 AMB MmB PT III. fol. 35r–40v.

38 A fentiek tekintetében némileg meglepő, hogy Barbara Kleein végrendeletéből bensőséges és emberközeli képet kapunk az idős polgárasszony és a fiatal tanácsos közötti kapcsolatról. Az asszony a testamentum utolsó szakaszában kijelenti, hogy „*szeretett Uramra hagyok mindent [...] legyen az ingó, vagy ingatlan vagyon, [...] s mindezt nagy hűségéért és hatalmas ügyvezetéseért, amellyel betegségemben irántam viseltetett és velem volt, amit nem köszönhetek és fizethetek meg eléggé.*” AMB MmB PT II. fol. 6v.

fontos adalék, hogy Klee igen gazdag pénzbeli- és tárgyi hagyaték mellett három házat, legalább nyolc szőlőt, kerteket és szántókat hagyott Hansra.³⁹

Az 1542/43. évi adólistában is megjelennek Klee ingatlanai. Az adólajstrom kitűnő információkkal szolgál a lakóhelyi hálózathoz. Klee egyik házat a második bejárasi körzetben említik (Belváros keleti része), nagy valószínűséggel a Hosszú utca északi oldalán, a Főteret a Halász-kapuvál összekötő kis köztől nem messze feküdt.⁴⁰ Nyugati szomszédja Mária királyné udvarmestere, Leopold von Schreibersdorf volt. Schreibersdorf Mária távozása után is Pozsonyban maradt, 1547-ben jegyeztette be testamentumát a város Végrendeleti Könyvébe.⁴¹ Az udvarmester végrendelete többek között a városon belüli kapcsolatrendszerhez is szolgál információkkal: a testamentum végrehajtói között olvasható Paul Posel (/Pesl), aki 1538-tól a Mária királyné kezén levő pozsonyi harmincadcsoporthoz volt a királyi ellenőre, továbbá Hans Bernhaimer polgármester, Michel Klee és Valt Preus tanácsosok, valamint Wolfgang Dorfner. Figyelemreméltó a testamentumban megjelenő szemléletmód: az udvarmester a testamentumos urakat „*alhie meine gute freund und nachbarn*” szavakkal jelöli meg. A néhány évvel korábban készült adólajstromból viszont tudjuk, hogy a közvetlen szomszédság térbeli értelemben csak Kleere igaz. Bernhaimer házat a városi borkimérésnek 1532-től helyet adó Zöldszoba elnevezésű épület tömbjében említik.⁴² Ez az ingatlan fizikai értelemben valóban nem volt messze Schreibersdorfer (és Klee) házától. Preus három háza közül a legközelebbi szintén a Zöldszoba tömbjében feküdt, öt teleknyi távolságra Bernhaimer házától, Dorfner viszont egészen más körzetben adózott. Ilyen értelemben tehát az udvarmester által említett *szomszédság* jóval tágabb fogalmat takart és itt nagy valószínűséggel inkább volt virtuális, mint valós fizikai tartalma.⁴³

39 A Michel Klee életkoráról fentebb tett megállapítás valamint hosszú politikai pályája (1520–21-től kamarás) együtt arra engednek következtetni, hogy testamentuma lejegyzésekor már idős (65–70 éves) lehetett.

40 AMB MmB TR fol. 10r.

41 A jelentős ingatlan- és pénzhagyatékot tartalmazó forrás bécsi, szentgyörgyi, modori, valamint sziléziai és lausitzi kapcsolatokról tesz tanúbizonyságot. AMB MmB PT II. fol. 196v–198r.

42 A Zöldszoba a megközelítőleg „fordított L” alakot formázó Főtér nyugati sarkán a Városházával átellenben feküdt. *Szende, 2004.* 21. p.

43 A szomszédság értelmezéséhez és tartalmi változásához a szász polgárság esetében közöl kitűnő analógiát: *Hajdú Farkas-Zoltán: Székelyek és szászok. A kölcsönös segítség és intézményei a székelyeknél és a szászoknál. Marosvásárhely, 2001.* 66–80. p.

Klee házától keleti irányban a második telek Hans Schwertfeger özvegye kezén volt.⁴⁴ Az asszony férje nagy valószínűséggel az a Schwertfeger lehetett, aki a század első két évtizedében volt esküdt tanácsos, 1513–1520 között pedig többször választott polgár. Ebben az irányban tovább haladva Schwertfegerin szomszédja Michel Vischer volt, majd Vischer háza után újból egy olyan ingatlan következett, amely Michel Klee tulajdonában volt. A lakóhelyi hálózatban tehát Klee és Vischer között szoros kapcsolat mutatható ki (fizikai értelemben vett, valós szomszédság), Preusszal és Bernhaimmerrel pedig nem közvetlen, de mindenképpen közeli kapcsolat állt fenn. Mindemellett a lakóhelyi hálózat ezen szegmensét vizsgálva olyan személyek is a látókörünkbe kerülnek, akik bár nem viselték egyik vezető tisztséget sem, de a politikai elitnek mindenképpen tagjai voltak. A vizsgált személyeknek a városi közösségben képviselt tekintélyét figyelembe véve nem meglepő, hogy mindannyian a városi közélet centrumát képező Főtér közvetlen vagy közvetett szomszédságában birtokoltak ingatlant. A lakóhelyi hálózat itt vizsgált súlypontjai tehát a közélet és a politikai hálózat fizikai értelemben vett központja közelében összpontosultak.

Míg Körblernél elsősorban a városon belüli rokoni hálózat volt vizsgálható, addig Klee személye kapcsán a városon belül — a források biztosította információs bázisnak köszönhetően — inkább a lakóhelyi hálózat és a politikai hálózat találkozási pontjai elemezhetők. Ezek mellett a Klee család városon kívüli kapcsolatrendszere is jól vizsgálható, ugyanis Michel Klee a legjelentősebb magyarországi kereskedők közé tartozott.⁴⁵ Bár a pozsonyi Tiltáskönyvben is gyakran megjelenik (17 ügy), azonban csak kis összegekkel és szinte kivétel nélkül pozsonyi partnerekkel. Az információk azt mutatják, hogy fivére, Martin (/Mert) Klee is jelentős tevékenységet folytatott, de Michel Kleenek minden bizonnyal nagyobb súlya volt az üzleti életben.⁴⁶ A forrásokból arra következtethetünk,

44 AMB MmB TR fol. 10r.

45 Üzleti tevékenységének volumenjéhez: *Ember Győző*: Magyarország nyugati Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén. Bp., 1988. 116–117. p., 193–194. p., 197. p.

46 Michel a pozsonyi Tiltáskönyvben 15 alkalommal jelenik meg követelő félként, két esetben pedig adósként fordul elő. A nevéhez fűződő gyakori bejegyzésekben az esetek nagy többségében alacsony tartozási összegek (hozzávetőlegesen 4–60 forint közötti tartományban) jelennek meg. Az is megállapítható továbbá, hogy partnerei szinte kivétel nélkül pozsonyiak voltak, mindössze egy hitelezője volt bécsi polgár. Egyetlen olyan tiltás fordul elő, amelyben jelentősebb összeget követel, ebben az esetben adósa történetesen fivére, Martin Klee volt. Eszerint 1544-ben Martin 658 forint értékben tartozott Michelnek. Martin Klee a kereskedelemnek ezen a szintjén valamivel aktívabb lehetett. Ő egy év leforgása alatt húsz ügyben szerepel adósként. Az esetek többségében nála is alacsony összegek szerepelnek, előfordul azonban (a bátyja nagy összegű

hogy Michel Klee elsősorban a jelentősebb árumennyiséget megmozgató országos kereskedelemben fejtett ki nagyobb aktivitást, míg fivére Martin inkább a középkereskedelmi szinten tevékenykedett. Minden bizonnyal tudatosan osztották föl egymás között az üzleti szférát.⁴⁷ Klee városon kívüli kapcsolatairól nem csak pozsonyi források tudósítanak. Korábban említettem, hogy második felesége bécsi polgárlány volt. A Bécs Város Levéltárában található Harrergyűjtemény információi szerint Barbara halála után egy Sophie Fronleitner nevű bécsi polgárlányt vett feleségül, aki apja után hatodrészben egy házat örökölt a bécsi Petersplatzon.⁴⁸

Jelentősebb mértékben járult hozzá a család kapcsolatépítő tevékenységéhez, hogy a kikeresztelkedett zsidó családból származó és a Mohács előtti években az országos politikai elitbe emelkedő Szerencsés Imre özvegye, Held Anna, második házasságában Martin Kleehez ment feleségül.⁴⁹ A vizsgált kapcsolatok

követelése mellett is) 100 forint feletti összeg. Partnerei között számos pozsonyi mellett talá-lunk nagyszombati és Bécsen kívüli ausztriai hitelezőt, valamint nagy valószínűséggel itáliai üzletfelet is, végül három esetben bécsi polgár követelte tőle a tartozás kiegyenlítését.

47 Ez összecseng azzal a megállapítással, hogy a politikai pozíció nem kizárólag csak előnyökkel járt, a hivatalviselés terhe — magától értetődően — egyúttal komoly időbeli terhet is jelenthetett, mivel a politikai elitben folyamatosan jelen lévő személyeknek kevesebb ideje jutott saját üzleti tevékenységükre. *Jörg Rogge: Für den gemeinen Nutzen. Politisches Handeln und Politikverständnis von Rat und Bürgerschaft in Augsburg im Spätmittelalter.* Tübingen, 1996. 264.

48 *Harrer, Paul: Wien, seine Häuser, Menschen und Kultur. 1. Band III. Teil.* 190. p., 193. p. A Harrer által közölt adatok szerint Sophie egyik nővére Cristof Linkhez ment feleségül. Linkről magyarországi és bécsi forrásokból tudjuk, hogy a jelentős áru- és hitelforgalmat bonyolító délnémet és bécsi kereskedők faktoraként fontos szerepet töltött be a magyarországi kereskedelemben, illetve kiterjedt üzleti tevékenységének köszönhetően a kamarával is jó kapcsolatokat ápolt. Nincs rá adat, hogy Klee kapcsolatban állt volna a térség ezen meghatározó személyiségével, de tekintettel a két személy széleskörű tevékenységi körére és sok esetben átfedést mutató kapcsolatrendszerükre, elképzelhető, hogy volt köztük kontaktus.

49 Köszönettel tartozom Szende Katalinnak, hogy felhívta a figyelmemet erre a fontos információra. Szerencsés 1520–24 között alkincstartó volt, 1525-ben a budai, 1526-os halálát megelőző hónapokban pedig a pozsonyi harmincad bérlője, keresztapja Perényi Imre volt. Első férje jelentős vagyonáért Anna asszony folyamatos vitában állt Szerencsés örökösivel. Így 1530 körül Haller János perelte be az özvegyet. Arra hivatkozva jelentett be igényt a hátrahagyott vagyon egy részére, hogy őt Szerencsés adoptálta. Held éppen új férjét, Martin Kleet bízta meg az-zal, hogy peres úton érvényesítse ő, illetve György fia jogcímét Szerencsés vagyonára. Kováts Ferenc (szerk.): *Magyar-Zsidó Oklevéltár (a továbbiakban: MZSO) IV. k. Bp., 1938. 86–87. dok., 108–111. p.* 1530 szeptemberében Ferdinánd is rendelkezett az ügyben: utasította a budai városi tanácsot, hogy szolgáltasson igazságot az özvegynek és fiának Poók Jánossal szemben,

jól mutatják, hogy a Klee család a városon kívüli gazdasági pozícióit – többé-kevésbé sikeresen – igyekezett rokoni szálakkal is megerősíteni. Michel Klee újraházasodása már egyértelműen a pozsonyi kereskedő-vállalkozó által üzleteiben preferált irányt követte.⁵⁰

Összegezve megállapítható, hogy az itt vázolt hatalmi csoportban Körbler és Klee képezte a csoport kettős centrumát. A források alapján nem érezhető, hogy kettejük közül melyik volt inkább meghatározó, elképzelhető, hogy valóban kettős központot alkottak a csoport dominálta években, némi időbeli eltolódással. Annyi mindenestre megállapítható, hogy Körbler idősebb személyként még inkább kötődött a Vorster-érához, Klee pedig már inkább az időben jóval kisebb csúszással hatalomra kerülő következő csoport irányában töltött be összekötő szerepet.

Még mielőtt áttérnék a negyvenes-ötvenes évek hatalmi csoportosulására, röviden bemutatom a Körbler és Klee által dominált kör további három tagját. Az itt vizsgált politikai hálózat alapján Michel Vischer Körblerhez és Kleehez egyaránt kapcsolható, azaz mindkét személlyel töltött be ugyanazon évben vezető pozíciót. Vischer pályája *előzmény nélküli*. Az 1510-es évek közepétől gyakran tagja volt a belső tanácsnak, 1524–1537 között a bírói pozíciót váltogatta az esküdt tanácsosi tisztséggel. Összesen hat hivatali évben volt bíró, a csúcspozíciók közül csak ezt a tisztséget töltötte be, polgármesteri címe nem ismert. A bíróként eltöltött hat évből öt alkalommal (1524–1530 közötti időszak) Jacob Körbler volt mellette a polgármester. A harmincas évek első felében többnyire Michel Klee volt a bíró, hosszú, hét éves megszakítás után Vischer még egy évben (1536/37) tért vissza a bírói székbe, ez alkalommal Klee volt mellette a polgármester. Ebben az évben is csak valamilyen kényszerű okból, év közben helyezték Vischert a pozícióba. A méltóságsorok azt mutatják, hogy a két személy elég nyilvánvalóan vigyázott arra, hogy lehetőség szerint ne kelljen egyszerre betölteni a két pozíciót.

akinek Mária királyné Szerencsés ingatlanait korábban eladományozta. MZsO IV. 88. dok., 111–112. p. Arról nincs információ, hogy miként végződtek a perek.

- 50 A Martin által Held Annával kötött házasságnak a férfi halála után még jelentős jogi „utóélete” született. Fennmaradt a pozsonyi okleveles anyagban Held Annának egy 1544. évi panaszlevele, amelyet az uralkodónak írt abban az ügyben, hogy férje halála után a neki járó vagyonrésze az elhunyt rokonai tiltást tettek, így az özvegy nem jut hozzá az őt megillető vagyonhoz. Hivatkozik levelében egy korábbi szerződésre, amelyben a Klee családdal rögzítették a neki járó öröksézt, amely igen jelentős volt, nem kevesebb mint 5000 guldent tett ki. Az ügyben az udvar is állást foglalt. A még ugyanabban az évben kelt válasz az özvegynek adott igazat. MOL MF C338. tekercs 3133., 3159/b. szám.

Elképzelhető tehát, hogy valamilyen ellentét húzódott meg a háttérben. Az is feltűnő, hogy az ehhez az alhálózathoz köthető két másik személy, Preus és Hakowitz kizárólag Michel Klee párjaként jelent meg polgármesteri pozícióban. Amennyiben tehát elfogadjuk a Klee és Vischer közötti ellentét lehetőségét, úgy az is valószínűsíthető, hogy Preus és Hakowitz inkább Kleehez állt közel.

Vischer végrendelete 1537-re datálódik, benne szereplő ingatlanok alapján egyértelműen a vagyoni elitbe sorolható, többek között jelentős pénzüsszegekről rendelkezett. Első felesége egy évvel korábban jegyeztette le testamentumát, ő is a vagyoni felső rétegébe került besorolásra.⁵¹ Vischert és feleségét korábban már elhelyeztem a Körbler – Vischer – Tailnkäs családszövetségben. Maga Vischer végrendelete nem sok új információval szolgál a rokoni hálózathoz. Előző felesége halála után újranősült (a testamentumot csak 1546-ban jegyezték be), három fiát említette első házasságából, illetve egy születendő gyermeket, akivel második felesége volt várandós. A gyermekek közül egyedül a később szintén a városvezetésbe bekerülő Hans Vischerről rendelkezünk bővebb információkkal. Michel Vischer utolsó rendelkezésének végrehajtói Blasi Beham és a korábban már említett Sebastian Schmid voltak. Utóbbi ekkor városkapitányi tisztséget töltött be.

Az itt vizsgált hatalmi kör negyedik jelentős személyisége Valt Preus. A csúcspozíciók alapján felállított politikai hálózat, valamint rövid idejű polgármestersége (két év) arra engedne következtetni, hogy az előzőleg tárgyalt három szereplőhöz képest Preus kisebb befolyással bírt és a Vorster – Lachenperger – Voyt csoportnál említett „második vonal” személyiségeihez hasonló hatalmi súlyt képviselt. Preus esetében azonban figyelemmel kell lennünk arra, hogy a korszakban kiemelkedően hosszú ideig volt a belső tanács tagja, másrészt a politikai hálózat adatait ki kell egészítenünk a személye körül felépíthető üzleti hálózat információival. Mindebből látható, hogy potenciális gazdasági befolyása önmagában is jelentősnek értékelhető, továbbá a politikai és az üzleti hálózat között számos kapcsolódási pont fedezhető fel. Összességében tehát a forrásokból nyerhető információs bázis alapján Preust a pozsonyi politikai elitnek az itt tárgyalt három másik személlyel egyenrangú szereplőjeként definiálhatjuk.

Valt Preus *klasszikus modell*t mutató pályája a tízes évek elején kamarási tisztséggel indult. A tízes évek végétől nagy valószínűséggel a húszas évek közepéig szinte minden évben tagja volt a belső tanácsnak. Az elkövetkezendő

51 Michel Vischeré: AMB MmB PT II. fol. 97r–98r. Barbara Vischeriné: AMB MmB PT II. fol. 80v–82r.

években viszont csak a külső tanácsban tűnik fel, 1531-től kerül vissza a belső tanácsba, majd 1534–1536 között érte el pályája csúcsát, a polgármesteri pozíciót. A harmincas évek második felétől egészen az ötvenes évek elejéig kis megszakításokkal esküdt polgár, az ötvenes évek második felében pedig visszavonul a külső tanácsba. Wolfgang Vorsterhez, Körblerhez és Kleehez hasonlóan Preus is azon öt személy közé tartozik, akik több mint húsz évet töltöttek el a belső tanácsban. Míg azonban az előbbi három gyakorta került be valamelyik csúcspozícióba, addig Preus mindössze két évben volt polgármester. Ezzel inkább a korábban említett Sebastian Schmidhez hasonlíthatjuk, aki 23 évi tanácsi tagság ellenére egyszer sem volt bíró vagy polgármester. Preus pályájánál még az is feltűnő, hogy az esküdt polgári pozíciókat gyakran szakították meg olyan időszakok, amelyekben éveken keresztül csak választott polgár volt. Ezzel a két sajátossággal személye, Roggénak a korábban már említett koncepciójába illeszkedik, miszerint gyakran előfordult, hogy a gazdasági életben is aktív polgárok igyekeztek egyensúlyozni a politikai és a gazdasági szféra között.

Preus nagy volumenű és kiterjedt kapcsolatrendszerre alapozott kereskedelmi tevékenységet végzett. Ezt bizonyítja, hogy 1541 és 1557 között húsz ügyben jelenik meg a pozsonyi Tiltáskönyvben hitelezőként, továbbá rövid három év leforgása alatt (1553–1556) nem kevesebb, mint 34 esetben adósként említik a forrásban (Pozsonyon kívüli kapcsolataihoz ld. II/4. sz. ábrát).⁵² Regionális kapcsolatai mellett (Pöstyén, Szentgyörgy) elsősorban inkább határon túli üzletfeleiről értesülünk. Partnerei tíz esetben bécsiek voltak, öt bejegyzésben szerepel augsburgi hitelező. Utóbbi ügyek közül kiemelhető, hogy a térségben jelentős szerepet játszó Paller–Herbst konzern alapítói, Wolfgang Paller (Augsburg polgármestere) és Konrad Herbst 1554-ben és 1555-ben közösen tiltották Preus vagyonát 1000, majd 1100 forintra.⁵³ A pozsonyi tanácsnok partnerei között nyugati irányban találunk még nürnbergi, sankt galleni, salzburgi, valamint müncheni kereskedő-vállalkozókat. Ezek mellett kapcsolatban volt még olmtüzi polgárokkal, valamint több itáliai kereskedővel is.

52 Preus pénzügyi potenciájához szolgál adalékkal, hogy több alkalommal értesülünk arról, hogy törlesztette tartozásait. Két nürnbergi például három alkalommal tiltotta vagyonát, az egyiknek, Hans Schlewitzernek közel négyszáz forinttal tartozott. Utóbbi 1556-ban megismételte a tiltást, ezúttal már csak 263 forinttal.

53 AMB MmB a i 1 VB fol. 109r, 116r. Preus augsburgi kapcsolataihoz: *Tózsá-Rigó Attila: A „dunai útvonal” kereskedelmében részt vevő augsburgiak társadalmi háttere és keleti irányú kapcsolatrendszere.* In: Fons 16. (2009) 2. sz. 191–247. p. 209. p.

Preusnak a városon belüli üzleti összeköttetéseiével kapcsolatban korábban már említettem, hogy a pozsonyiak közül üzleti ügyei voltak Barbara Körblerinnel. Mert Vorster testamentuma szerint Preus kisebb összeget kölcsönzött Vorsternak. Utóbbi mellett Preus más olyan személlyel is kapcsolatban volt, aki a politikai elit alsó rétegéhez tartozott. A Tiltáskönyv szerint Preus 1554-ben 200 forinttal tartozott Cristof Pfintzingernek (1554–1557 között esküdt tanácsos), aki jelentős kereskedelmi- és hitelügyleteket bonyolított (utóbbi kapcsolatait a II/4. sz. ábrán sajnós már nem tudtam megjeleníteni).⁵⁴

A városon belüli kapcsolataihoz vizsgálható még a lakóhelyi hálózat a már számos alkalommal idézett 1542/43. évi adólajstrom segítségével. Valt Preus nevénel három házat említenek. Két lakóingatlana a *prima pars civitatis*ban feküdt. Ezek közül az egyik háza négy telekre volt Cristof Meichsnerétől.⁵⁵ Preusnak a másik, az első bejárás körzetben fekvő háza a Zöldsoba tömbjében feküdt. Amint azt a Schreibersdorfernél megjelenő *szomszédság* fogalom lehetséges magyarázatánál már említettem, Preusnak ettől az ingatlanától öt házra vagy telekre volt Bernhaimer ingatlana. A bejárás másik irányában Preus közvetett szomszédja pedig Stefan Maurach volt. Utóbbi 1540–1543 között városi kamarás volt, majd 1543-tól kilenc éven át esküdt polgár, ezen az időszakon belül legalább egy évben városkapitányi tisztséget töltött be.⁵⁶ A lakóhelyi hálózat egy érdekessége, hogy Preusnak a harmadik háza a Halász-kapu és a Duna között elterülő Újvárosban feküdt. Itt ugyancsak két telekre volt tőle Stefan Maurach egy ingatlana.⁵⁷ Sajnos a forrásból nem derül ki, hogy Preus és Maurach szándékosan vásárolt-e mindkét esetben egymástól két teleknyi távolságra ingatlant.

Preus több szempontból is középponti személyként értékelhető. Középponti funkció általában egy hálózaton belül emelhető ki, Preus azonban nemcsak egy

54 AMB MmB a i 1 VB fol. 107v. Végül érdekességképp említhető még, hogy a Tiltáskönyv tanúsága szerint saját felesége, Marta asszony is tiltást tett Preus vagyonára, néhány nap eltéréssel, vagy ugyanazon a napon bécsi, augsburgi és itáliai kereskedőkkel. A szűkszavú forrásból sajnós nem derül ki, hogy családi (/vagyoni) viszály állt-e az ügy mögött vagy a feleség esetleg ugyancsak foglalkozott kereskedelmi- és/vagy hitelügyletekkel, s ennek keretében hitelezett férjének. AMB MmB a i 1 VB fol. 122r.

55 AMB MmB TR fol. 7v.

56 AMB MmB TR fol. 9r. Federmayer szerint a Maurachok azon kevés család közé tartoztak, amelyek a század második felében is meg tudták tartani a korábban megszerzett pozíciókat a városvezető elitben. A hatvanas években városkapitányt, a nyolcvanas években pedig bírót adott a családnak. *Federmayer*, 2005. 165. p., 191–192. p.

57 AMB MmB TR fol. 29v.

hálózaton belül helyezhető el ilyen pozícióban, hanem több kapcsolati háló érintkezési pontjaként is definiálható. Személyében szemléletes példát találunk a politikai és a vagyoni elit összefonódására: az adólajstrom szerint ugyanis az átlagos adóösszegnek több mint az hatszorosát fizette.⁵⁸ Az I. fejezetben már említettem, hogy a pusztán bírói–polgármesteri kapcsolatok alapján felállított politikai hálózat néhány személynél anomáliákat mutat a belső tanácsban eltöltött évek számával. Valt Preus esetében az alacsony kapcsolati érték, valamint az esküdt tanácsosi évek közötti eltérésre magyarázatot ad a II/4. sz. ábrán megjelenített hármas hálózati metszet, azaz a politikai, a rokoni és az üzleti hálózatok összefonódása. Látható, hogy Preus a Vischerekkel, Körblerrel, valamint a Beham és a Bernhaimer családdal is (szoros) politikai kapcsolatban állt. Üzleti kapcsolatrendszere talán még kiterjedtebb volt, Pozsony vonzáskörzetén túl morva és osztrák, továbbá jelentős számban német és kisebb számban itáliai kereskedőkkel is kontaktusban volt. Mindennek tekintetében joggal feltételezhető, hogy bár a város egyik legtekintélyesebb kereskedőjeként folyamatosan bekerült a belső tanácsba, azonban a nagyobb időbeli lekötöttséget jelentő csúcspozíciókat már ritkábban vállalta el, mivel elsősorban kiterjedt üzleti tevékenységére koncentrált.⁵⁹ Ilyen módon tehát a két hálózattípus együttes vizsgálatával magyarázatot kaphatunk az egyes hálózattípuson belüli anomáliák hátterére.

A Körbler – Klee – Vischer – Preus csoporthoz kapcsolható Andre Hakowitz. Az eddigiekkel szemben őt már valóban kisebb hatalmi súllyal rendelkező személyként érzékelhetjük. Pályája a *klasszikus* modellt mutatja. A húszas évek elejétől választott polgár, illetve kamarás, majd néhány alkalommal feltűnik a belső tanácsban is. A harmincas évek elején egy évben polgármester, az elkövetkező

58 Megemlíthető, hogy a politikai elitből hasonlóan magas adót volt köteles még leróni többek között Sebastian Schmid, Cristof Meichsner, Hans Maurach (ötvenes évektől esküdt tanácsos, városkapitány).

59 Az országon belüli tevékenységéhez szolgál adaléku, hogy 1555-ben több hónapon át folyamatos levélváltás zajlott az Alsó-Ausztriai Kamara és Preus között. Eszerint többször is árestálták Preus javait előbb egy 200-, majd egy 1000 forintos tartozás miatt. Utóbbi tartozása miatt Besztercebánya térségében foglalták le áruit. A Cristof Khuenritz kamarai tanácsossal folyó viták áthúzódtak a következő évre is. Egy 1556. évi-os bejegyzésből kiderült, hogy a kamara csempészés miatt rótt ki büntetést Preusra. Az 1555. évi ügyeihez: Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA), Alte Hofkammer (AHK), Niederösterreichische Kammer (NÖK) Bücher (B) Nr. 031 Reg. f. 40v, f. 216r, f. 312r, f. 241v. Az 1556. évi ügyekhez: ÖStA FHKA AHK NÖK B Nr. 033 Exp. Reg. f. 62v, f. 268r, ÖStA FHKA AHK NÖK B Nr. 034 E. R. f. 28v-29r. Az adatok feltárásához szükséges kutatásokat egy 2012. évi Klebelsberg Kunó-ösztöndíj segítségével végeztem el.

években választott is esküdt polgárként is megjelenik a méltóságsorokban.⁶⁰ Mindössze hat vagy hét évben vett részt a belső tanácsban, polgármesteri pozíciója idején Klee volt a bíró.

Végrendelete 1538-ból maradt ránk, a forrás esküdt polgárként jelöli meg Hakowitzot. A forrás végén szereplő datálás szerint a testamentum Keresztelő Szt. János ünnepe utáni keddi napon keletkezett. Nem világos azonban, hogy ez a végrendelet valós dátuma, vagy csak a bejegyzése. Amennyiben elfogadjuk, hogy ekkor született maga a végrendelet, akkor Hakowitz az 1538/39-es hivatali évben is tagja volt a belső tanácsnak, így a vizsgált hivatali évek száma hatról hétre emelkedik.⁶¹

Az eliten belül is kiemelkedő vagyronról (jelentős ingatlan-, pénz- és ékszerhagyaték) rendelkező testamentum a rokoni hálózat szempontjából sajnos nem tartalmaz számottevő információt. Hakowitz öt gyermeket említ előző házasságából, kettőt pedig második feleségétől, azonban egyik gyermek sem volt még a végrendelet idején nagykorú. A forrás információi alapján arra következtethetünk, hogy Hakowitz szakmája szerint ötvös lehetett. Erre utal, hogy egyik házával együtt egy műhelyt is hagyott hátra, s kiugróan nagyszámú ékszerről, illetve aranyozott ezüst edényekről, valamint még ezüst berakású fegyverről is rendelkezett. Végül a testamentum végén felsorolta kintlévőségeit, ezeknél a tételeknél többször is megjegyzi, hogy adósa valamilyen ötvös tárgy miatt tartozott neki.⁶²

60 Pályájához: *Tózsá-Rigó*, 2007. Melléklet, 1/4. 269. p.

61 AMB MmB PT II. 101r–103r. A végrendeletben szereplő esküdt tanácsosi pozíciót azért nem lehet minden kritika nélkül elfogadni, mert bizonytalan a forrás keltezése. A végrendeletek bejegyzése nem követ időbeli linearitást. Gyakran előfordult, hogy a *Protocollum Testamentorum*ba csak egy, esetleg két évvel azután vezették be a végrendeletet, hogy az illető polgár ténylegesen végrendelezett. A legnagyobb ilyen eltérés Michel Vischer végakaratanál szerepel. Itt kilenc év telt el a végrendelet és a bejegyzés között (AMB MmB PT II. fol. 96r–98r). A Hakowitzé előtt bejegyzett testamentum Barbara Körbleriné, ennek dátuma 1537 november. A Hakowitz testamentuma után bejegyzett végrendeletet 1538 Péter Pál vigíliájára datálták, a bejegyzés viszont csak Keresztelő Szt. János ünnepe után történt. Az 1536–1538 közötti méltóságsorok hiányosak, ugyanakkor korábban is már ismert volt számomra, hogy Hakowitz 1534–1537 között esküdt tanácsos volt. Elképzelhető, hogy 1537/38-ban is részt vett a városvezető grémiumban, mivel azonban erre még a fentihez hasonló bizonytalan adat sem utal, Hakowitznak a belső tanácsban szolgált hivatali éveit hatban vagy hétben állapíthatjuk meg. Az *Actionale Protocollum* második kötete által közölt méltóságsorok 1539-ben indulnak. Az 1539. évi névsorban nem szerepel Hakowitz.

62 A végrendelet ugyanakkor tartalmaz olyan információt is, amely elbizonytalaníthat a fenti megállapítást illetően. Egy helyen szerepel, hogy az örökhatározó egy aranyozott ezüst poharat hagy

A lakóhelyi hálózat vizsgálatához jól használhatók a Hakowitz ingatlanairól feltárt információk. A végrendeletében két ház szerepel, az egyik *ann Platz* megjelöléssel. A házat a benne található műhellyel, bolttal és istállóval (!) együtt három fiára hagyta. Az 1542/43. évi adólajstrom segítségével közelebről is lokalizálni tudjuk, hogy melyik tér szélén állt az ingatlan. Korábban már említettem, hogy a forrásban Hakowitz örökösei Jacob Körbler szomszédaiként jelennek meg. A két ház az első bejárési körzetben volt, a Zöldszoba tömbjének szomszédságában. Nagy valószínűséggel a Szt. Mihály utca és a Fötér által határolt tömbbe helyezhetjük el a két ingatlant, s a Hakowitz-végrendelet megfogalmazása szerint a Fötérre néző oldalon. Körbler és Hakowitz háza tehát igen frekventált helyen feküdt. A lakóhelyi- és a politikai hálózat szokatlan kapcsolódási pontjaként említhető még, hogy Hakowitz utolsó rendelkezése szerint háza hátsó szobájában lakott akkor Mert Aichinger, aki a negyvenes-ötvenes évek fordulójától aktív tagja volt a politikai elitnek (12 hivatali év a belső tanácsban, három hálózati kapcsolat). Hakowitzhoz hasonlóan többek között Aichinger is töltött be polgármesteri pozíciót Klee mellett.

Hakowitz rendelkezett még egy házáról, amely ingatlan (ház és kert) Apácapálya külvárosban feküdt. Érdeemes visszaalni arra, hogy Körblernek is volt itt egy háza. Az adólajstrom sajnos nem említi (az örökösök minden bizonnyal eladták addigra), így nem tudjuk megállapítani, hogy esetleg ez is Körbler házához közel helyezkedett-e el. Rendelkezünk viszont az ingatlanról egy másik fontos információval, ugyanis Hakowitz megemlíti, hogy a házat és a kertet Jacob Aignertől vásárolta – minden bizonnyal még a XVII16. század első éveiben.

Hakowitz testamentumos urai Blasi Beham bírósági és Michel Klee esküdt tanácsosok voltak. Röviden értesülünk még Hakowitz üzleti hálózatáról is, ugyanis a végrendelet zárásaként felsorolja kintlévőségeit és tartozásait. A politikai hálózat szempontjából másodlagos jelentőségű, mivel nem említi olyan személyeket, akik jelen téma szempontjából relevánsak lennének. Elsősorban a foglalkozási vagy szakmai hálózat szempontjából értékesek ezek az adatok, mivel az üzletfelek között szinte kizárólag mestereket találunk (pék, pintér, kalapos, esztergályos stb.).

bizonyos Cristof Trunk kalaposra, aki Hakowitznál tanulta ki a szakmát.

*II. 3. A (harmincas-) negyvenes évek meghatározó személyiségei:
a Klee – Beham – Bernhaimer hatalmi alhálózat*

Amint azt láthattuk, a Körbler – Klee – Vischer – Preus csoport tagjai a harmincas-negyvenes évek fordulójáig, vagy még a negyvenes évek közepéig is aktív tényezői maradtak a pozsonyi politikai életnek, sőt Preus közvetett módon, Klee pedig tényleges pozícióin keresztül még az ötvenes években is hatást gyakorolt a politikai elit viszonyaira. Mellettük már a harmincas években érezhető egy új generáció megjelenése, amelynek tagjai a negyvenes években érték el a legfelső pozíciókat, s ebben az évtizedben lettek a politikai elit középponti személyiségei. Ennek az évtizednek két kiemelkedő személyisége a már többször említett Blasi Beham és Hans Bernhaimer voltak.

A generációváltás ebben az esetben más jellegű volt, mint a Vorster-éra és a Körbler – Klee – Vischer hatalmi csoport közötti „örségváltás”. A Beham és Bernhaimer névvel fémjelezhető időszak nem képezett olyan jól elváló új generációt, mint Körblerék köre a Vorster által dominált alhálózatokhoz képest, sőt láthattuk, hogy időben néhány éven át átfedés tapasztalható a két hatalmi csoportosulás között, Michel Klee pályája pedig keresztülhúzódik mindkét generáción. Így a harmincas évek végétől a negyvenes évek végéig tartó időszakot inkább a Klee – Beham – Bernhaimer hatalmi csoporttal azonosíthatjuk. A politikai hálózat adatai egybeesnek ezzel a koncepcióval, ugyanis a tanulmány elején vázolt hálózat alapján Klee és Beham között húzható meg kapcsolat. Amint azt korábban említettem három évben látták el különböző kombinációkban a két vezető tisztséget. Klee pályáját már részletesen tárgyaltam, így itt értelemszerűen a két másik személlyel érdemes részletesen foglalkozni.

Blasi Beham és Hans Bernhaimer pályája több tekintetben is „együtt mozog”, azaz több fontos fordulópont szinte évre pontosan ugyanakkor következett be a két politikai szereplő életében.⁶³ Amint azt Anna Körblerin végrendelete kapcsán korábban már említettem Beham az 1530/31-es hivatali évben választott polgárként már részt vett a külső tanácsban, majd egy évvel később bekerült a belső tanácsba. Bernhaimer egy évvel korábban, 1530-ban már esküdt tanácsos volt. A csúcspozíciókat ugyanabban az évben érték el, 1538-ban Behamot bírónak, Bernhaimert pedig polgármesterré választották. Bernhaimernek 1548-ból ismert az utolsó tisztsége (polgármester), Beham pedig utoljára 1550-ben viselte a bírói címet, még ugyanennek az évnek az őszén/telén meg is halt. Öt évben töltötték

63 Tózsza-Rigó, 2007. Melléklet, 1/4. 271–272. p.

be együtt a vezető tisztségeket. Végül mindketten 18-18 évet töltöttek a belső tanácsban

Beham pályája a *klasszikus modellt* követi. A harmincas években szinte megszakítás nélkül esküdt tanácsos volt, majd 1538-tól 1550-ig egy év kivételével minden alkalommal ő ült a bírói, vagy a polgármesteri székben. A városvezetés élén töltött 11 évből Bernhaimer és Klee mellett Hans Langgal (két hivatali évben) és Thomas Reichentalerrel (egy évben) együtt volt párban.

A Beham és Bernhaimer köré felépíthető rokoni- és lakóhelyi hálózatot is már több helyen érintettem. Bár fennmaradt Beham 1550. évi végrendelete, a forrás kevés információt tartalmaz a városatya kapcsolati hálózatához.⁶⁴ Mindennek ellenére a testamentum több szempontból is különleges forrás. Egyrészt azon kivételes esetek közé tartozik, amikor a házastárs utolsó rendelkezésében külön megemlíti a hátrahagyott hitves újraházasodásának lehetőségét.⁶⁵ A végrendelet abból a szempontból is kivételesnek mondható, hogy azon kevés testamentumok egyike, amelyhez inventáriumot csatolt a végrendelező. Az inventáriumban és a végrendeletben együttesen több mint 3200 forint értékű készpénzről és közel 80 nagy értékű ingóságáról (ékszer, edény, fegyver stb.) rendelkezett Beham. Ismerve a korszak politikai hálózatát, a testamentumos urak személye nem okoz meglepetést: Michel Klee, Thomas Reichentaler és Hans Lang. A Pozsonyon belüli kapcsolataikhoz említhető még a korábban már érintett Egidi Märli, vagy

64 AMB MmB PT II. fól. 228r–229v. A testamentum szerint a lejegyzés idején nem volt gyermeke, mindazonáltal többször is rendelkezik arról, hogy abban az esetben, ha hagy hátra gyermeket, akkor hogyan módosuljon az öröklési rend. Mindebből az (is) feltételezhető, hogy felesége várandós lehetett.

65 Messze az átlagon felüli mennyiségű vagyont, többek között közel 800 forintnyi készpénzt, mintegy 30 arany és ezüst edényt, közel félszáz ékszert hagyott születendő gyermekére. Utóbbi nagykorúságáig a feleség használati jogot élvezett a vagyon felett, amennyiben egy „*jámbor és jól gazdálkodó*” férfihoz megy hozzá újra. Ha azonban az özvegy egy *tékozló* férfit választ, akkor a végrendeletet végrehajtó személyek kell, hogy magukhoz vegyék az említett értéktárgyakat a gyermek nagykorúságáig. A nehezen konkretizálható, morális jellegű megfogalmazás nyilvánvalóan a férfi rokonainak biztosított tág teret arra, hogy beleszólhassanak az újraházasodásba, vagy egyszerűen csak alkalomadtán korlátozhatják az özvegy használati jogát a kérdéses vagyonrésze. Összesen csak öt hasonló végrendeletet ismerünk az 1529–1557 közötti időszakból. Analógiaként érdemes megjegyezni, hogy a házasság anyagi feltételeinek hivatalos szabályozására, ezen keresztül a polgári közösség kapcsolati hálózatának külső befolyásolására találunk példát többek között a késő középkori müncheni „*Hochzeitsordnung*”-ban. Ebben a városi hatóság megszabta, hogy milyen vagyonnal kell rendelkeznie a frigyre lépő férfinak és a nőnek. *Schattenhofer, Michael von: Das Münchner Patriziat. Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 38. (1975) Heft 1. 880. p.

Beham sógornője Barbara Furtnerin, aki, amint az már említésre került, Furtner előtt a kiemelkedő vagyonú Wolfgang Schuman felesége, illetve Michel Tailnkäs mostohalánya volt. Beham városon kívüli kapcsolatokként Olmützben és Bécsben található vagyonrészeket említ, illetve arról is értesülünk, hogy Bécsben ingatlanlással is rendelkezett.

Beham pozsonyi ingatlanairól elsősorban az 1542/43. évi *Taxa Registrum* tájékoztatót. Az adólistában számos Beham nevű személy szerepel, Blasi Beham biztosan azonosítható hét bejegyzésben. Ebből hat esetben ház, vagy házrész szerepel, egy alkalommal pedig nagy valószínűséggel az ő neve mellett egy kertet említenek. Összesen tehát legalább ennyi ingatlanban volt (rész)tulajdona. Az adóösszegek helyenként nehezen meghatározhatóak, így két verzió állítható fel: Beham vagy 33,5 fontdénárt, vagy az egyik legnagyobb összeget, 53 fontdénárt fizetett adóként. Mindkét összeg többszöröse az átlagos adónak. A lakóhelyi hálózat szempontjából több ingatlana is hasznos információt nyújt. Egyik házával Wolfgang Schumannal volt szomszédságban.⁶⁶ Ez a két ingatlan a második bejárás körzetben (Belváros délkeleti része) feküdt, nagy valószínűséggel a Fötérre nézett, vagy a Fötér és a Hosszú utca közötti kis közben feküdt. A Belvárosnak hozzávetőlegesen északra nyíló kapujától, a Mihály-Kaputól északnyugatra elterülő, a Várhegy északi előterében fekvő külvárosi részben (Schlutter Gasse) Beham háza Cristof Meichsnerével volt szomszédos.⁶⁷

Beham kortársa és minden bizonnyal egyik legfontosabb politikai partnere, Bernhaimer pályáját már vázoltam. Kettőjük közül Bernhaimer tűnik talán egy kevéssel kisebb súlyú szereplőnek, mindazonáltal a belső tanácsban eltöltött éveik száma megegyezik. Bernhaimer csak Behammal és Hans Langgal közösen viselte valamelyik vezető tisztséget. Vagyoni tekintetben Bernhaimer felesége, Agneta asszony végrendeletére és az adólistára hagyatkozhatunk. Agneta Bernhaimerin testamentuma szerint a család a vagyoni elit alsó rétegéhez tartozhatott.⁶⁸ Ezt támasztja alá a Bernhaimer nevével szereplő adóösszeg is: az átlagos adó mintegy háromszorosát fizette, szemben például Körbler és Preus adóösszegével, amelyek az átlag ötszöröse fölött voltak. Az asszony gyermekei és unokái nem szolgálnak

66 AMB MmB TR 10v.

67 AMB MmB TR 17r. Az utca lokalizálásához: *Horváth, Vladimír*: Bratislavský topografický lexikon. Bratislava, 1990. 2264. 327. p.

68 Ingatlanok közül elsősorban szőlőkről rendelkezett az asszony (hét szőlő vagy szőlőrész). AMB MmB PT II. 76r–77r.

adattal a rokoni hálózathoz, a testamentumos urak között találjuk a korábban már említett Stefan Pfaffstettert és mintegy magától értetődően Blasi Behamot.

A Bernhaimer ingatlana kapcsán kibontható lakóhelyi hálózat vizsgálatakor újra látókörömbe került a Körbler – Vischer – Tailnkäs – Manhart rokoni hálózat néhány tagja. Bernhaimernek a Zöldszoba tömbjében volt háza. Ebben a bejárasi körzetben Hans Tailnkäs közvetett szomszédja volt Hans Manhart, az ő közvetlen szomszédságában pedig Bernhaimer háza állt.

Visszatérve a tanulmány elején közölt I/1. sz. hálózati ábrához és I/2. sz. táblázathoz, látható, hogy a negyvenes-ötvenes években még számos jelentős személy tűnik föl a politikai elitben. Ezek a szereplők a hatvanas évekig még minden bizonnyal meghatározták a politikai életet, majd ebben az időszakban melléjük is egy új csoport emelkedett be a hatalom legfelső szférájába. 2007-ben megjelent tanulmányomban sikerült kimutatni, hogy a pozsonyi politikai eliten belüli fluktuáció a negyvenes-ötvenes évektől csökkent, a személyi kontinuitás pedig ezzel arányosan nőtt. Összességében tehát a század derekán a hatalmi elit általános koncentrációjával számolhatunk. Az elit szűkülését támasztja alá az a tény is, hogy azok közül, akik tíz, vagy annál több évet töltöttek a belső tanácsban (összesen 28 személy), 18 polgár politikai tevékenységének erre az időre esett a súlypontja, s ebből a körből nyolc olyan személyt ismerünk, akinek az 1540-es években indult a pályája. Az is figyelemreméltó továbbá, hogy míg a század első felében gyakran előfordultak olyan politikai karrierek, amelyekben az első esküdt tanácsosi év és az utolsó ilyen hivatalviselés között eltelt évek száma jóval magasabb, mint a belső tanácsban összes eltöltött évek száma, azaz az illető, miután első alkalommal bekerült a belső tanácsba, nem maradt folyamatosan a grémium tagja, hanem pályája során több alkalommal, akár hosszabb időszakra is kikerült a városvezető testületből (többek között Pangraz Rutenstock, Michel Meichsner, Friedrich Voyt stb.). Ezzel szemben a negyvenes évektől megnő azoknak a száma, akiknél a belső tanácsban eltöltött évek száma megegyezik, vagy csak kevéssel marad el a pályájuk nyitó és záró dátuma között eltelt évek számával, másként az első esküdt tanácsosi pozíciójuk után (szinte) megszakítások nélkül folyamatosan tagjai maradtak a testületnek (többek között Hans Bernhaimer, Blasi Beham, Hans Lang stb.). Az utóbbi pályatípusok nyilvánvalóan szűkítették a személyes fluktuáció lehetőségét.

Az itt vázolt tendenciával szemben az elit legfelső szintjén viszont egy ellentétes előjelű folyamat érzékelhető. Nevezetesen az ötvenes-hatvanas években a bírói és polgármesteri tisztséget viselő személyek körén belül polarizálódás érzékelhető. Míg a korábbi évtizedekben a legszűkebb hatalmi csoportokon belül el lehetett különíteni egy (pl. Vorster) vagy két személyt (Körbler és Klee; Klee és Michel

Vischer; Beham és Bernhaimer) akik felé gravitált a hatalmi erőter, addig a Klee – Beham – Bernhaimer csoport után nem érzékelhető ilyen kiugró személyiség. A polarizálódás eredményeként az ötvenes-hatvanas években mind a belső tanácsban töltött évek számát, mind a kapcsolati értékeket tekintve Hans Langot, Thomas Reichentalert, Hans Vischert, Mert Aichingert és Caspar Hainrichot is többé-kevésbé egyenrangú szereplőkként értékelhetjük.

A Klee – Beham – Bernhaimer csoport utáni hatalmi kör szerepét nem tárgyalom jelen tanulmányban. Ezeknek a személyeknek a pályája – egyelőre még – nincs teljes egészében a kutatás látókörében. A közeljövőben – az információs bázis szélesedésével – a század második harmadának politikai elitjét vizsgálva, elsősorban a politikai és a lakóhelyi hálózat kapcsolódási pontjaira kívánom helyezni a hangsúlyt. Ebből a szempontból az említett időszak politikai generációi – a harmincas évektől a hetvenes évekig bezáróan – kiváló vizsgálati terepet nyújtanak. A tanulmány elején említett széleskörű, minden tanácstagot érintő hálózati elemzésre az 1530–1570 közötti években a belső tanácsban részt vevő hatalmi csoportok esetében vállalkozhatok. A további elemzések keretében szolgáló időintervallumhoz elsődleges érvként hozható fel a forrásbázis. Az eddigi kutatások során felállított archontológiai adatbázisban az 1530-as évtől megdő a beazonosítható (esküdt tanácsosi) tisztségek száma. Az 1542/43. évi adólajstrom, valamint a végrendeleti anyag, illetve további elszórt információk pedig lehetővé teszik, hogy átfogó képet nyújtsak ebből az időszakból a több szinten kialakuló kapcsolati hálózatokról, s reményeim szerint a lakóhelyi hálózat tendenciaszerű sajátosságaira is fény derülhet, valamint ennek a hálózattípusnak a térbeli ábrázolása is megvalósul majd.